

Филателиста

Часопис Савеза филателиста Србије

The Philatelist

Journal of Union of Philatelists of Serbia

– 278 –

Слободан Шотра

САНИТАРНИ КОРДОН
И ДЕЗИНФИКОВАЊЕ ПОШТЕ

SANITARY CORDON
AND DISINFECTING MAIL

Београд, новембар 2018.

Филаџелиста

Часопис Савеза филаџелиста Србије

The Philatelist

Journal of Union of Philatelists of Serbia

Ислази четири пута годишње.
Цена појединачног примерка
за читаоце у Србији 200 РСД.

Published four times a year
by Union of Philatelists of Serbia
Price for abroad: 3 EUR + postage

Address:
Union of Philatelists of Serbia
Kosovska 47, 11000 Belgrade, Serbia
Tel/Fax +381 (0) 11 323 09 29

Цене огласа за домаће огласиваче:
1/4 стране, ц/б 500 РСД
1/4 стране, у боји 700 РСД
1/2 стране, ц/б 1.000 РСД
1/2 стране, у боји 1.400 РСД
1/1 страна, ц/б 2.000 РСД
1/1 страна, у боји 2.800 РСД

РЈ „СРБИЈАМАРКА“
Палмотићева 2, Београд
Тел +381-11-30 63 260
Факс +381-11-36 41 855
rjsrbijamarka@jp.ptt.rs

Продавница
„ФИЛАТЕЛИЈА“
Таковска 7, Београд
Тел +381-11-33 43 248

Филаџелиста број 278
Посебно издање
поводом 70 година
Савеза филаџелиста Србије

За издавача
Александар БОРИЧИЋ

Аутор и уредник
Слободан ШОТРА

Секретар редакције
Слободан МЕАНЦИЈА

Рукописи се не враћају. Марке или
други материјал послат због
снимања враћамо у препорученом
писму или по договору.
Прештампавање дозвољено уз
навођење извора и аутора, уколико
није другачије наведено.

Издавач:
Савез филаџелиста Србије
e-mail: sfs@ptt.rs

Графичка обрада и припрема за штампу:
ЈП Пошта Србије
РЈ „Србијамарка“

Штампа
ЈП Пошта Србије
РЈ „Хибридна пошта“
Тираж: 500 примерака

Слободан Шошра

САНИТАРНИ КОРДОН И ДЕЗИНФИКОВАЊЕ ПОШТЕ

- (I) Прилике које су утицале на формирање санитарног кордона у Европи
- (II) Санитарни кордон у Србији (1836-1886. године)

Београд, новембар 2018. године

ПРЕДГОВОР

Током седам деценија излажења, ово је други пут да часопис Филателиста целу свеску предаје у руке једном аутору и посвећује једној теми.

О дезинфиковању писама, у овом часопису први пут се огласио 1959. године проф. др Сава Петковић рецензијом књиге проф. Равасинија Санитарни Документи, ознаке и печатни у прошлости, и својим ауторским текстом Дезинфикована писма кроз историју поште. Били су то први кораци домаћег публикавања овога предмета.

У броју 245 и 246 за 2001. годину, Филателиста доноси опсежан Шотрин рад Генеза манипулативног поступања са поштанским поштомаркама у обновљеној Србији (1804 – 1840). Истраживања о карантинима и третману поште овај аутор објављује у лондонском часопису Pratique (3/2002, 1/2003). Осим наведене периодике вредно је навести књигу др Војислава Мићовића Србија 1804 – 1918, историја пошта и жигови у којој је цело поглавље посвећено карантинској служби у Србији.

Др Карл Ф. Мејер (1884-1974), лекар-патолог из Луисвила у Кентакију, истраживао је дезинфекцију поште. Његово истраживање наставила је лондонска студијска група (The Disinfected Mail Study Circle), на челу са г. Денисом Вандревелдеом, уредником часописа Pratique.

Дезинфекција поште је препозната као једна од водећих тема поштанске историје, а санитарни третман писама заузима важно место у поштанској историји.

Србија је стално била на удару заразних болести које су долазиле из Азије у Европу преко Турске. То је био разлог да се тридесетих година XIX века, када су се стекли услови, у Србији започне са формирањем пограничног санитетско-полицијског кордона и подизањем карантина на главним граничним прелазима.

Поште и поштанске експедитуре отворане се у местима где су се налазили карантини, и стајале су наспрам заграничних карантина, на главним путним правцима.

Дезинфекција писама била је логичан исход распрострањеног уверења да се заразне болести могу пренети у здраву земљу путем трговачке робе, укључујући и папир. Показаће се да је ово уверење, које се задржало до краја XIX века, било делимично тачно. Међународна санитарна конференција (1893) закључила је да се пошта више не третира као могући преносилац колере. Такав закључак о куги и осталим заразним болестима тада није донет.

У алегоријски интонираном роману Куга (1947) Албер Ками каже: "Бацил куге никада не умире и никада не нестаје, може да спава десетинама година у намештају и рубљу, да стрпљиво чека у собама, подрумима, сандуцима, марамицама и старим хартијама и да ће може бити, доћи дан када ће на несрећу људи и њима на поуку, куга пробудити своје пацове и послати их да угину у каквом срећном граду".

У Србији XIX века писма су углавном подвргавана дезинфекцији, без обзира на санитарни режим на граници, јер се није могло увек са сигурношћу утврдити порекло.

Шотрин рад је изузетан истраживачки подухват на подручју српске поштанске историје, јер први пут у српској поштанској историографији, мноштвом докумената, проширује и периодизује рад Српског санитарног кордона од 1836 до 1886. године.

Пред нама је једно од најтежих подручја за сакупљаче поштанске историје, али без сумње велики изазов за колекционаре и историчаре медицине.

Војислав Бејовић

Свети Хараламѣије

Заштитник од чуме (куге), 1850. икона, Саборна црква Врање

(I) ПРИЛИКЕ КОЈЕ СУ ДОВЕЛЕ ДО ФОРМИРАЊА САНИТАРНОГ КОРДОНА У ЕВРОПИ

Настанку санитарног кордона, као превентивној медицинској мери да би се становништво на одређеној територији заштитило од преноса заразних болести, претходила је вишевековна немоћ у проналажењу адекватне заштите. Иако се о пореклу и узроцима настанка заразних болести мало знало, ипак су многе болести биле добро познате и пре него су откривени прави узрочници заразе. Добро се знало за кугу (у Србији „чума“), колеру, велике богиње, и др, да су лако преносиве болести са високом стопом смртности.

Пандемија куге која је у четрнаестом веку захватила тада познати свет, у Европи је однела 30% од укупног броја становника. Ова пандемија, у историји позната као Црна смрт или Бубонска куга, настала у Кини 1334. године, пренесена „путем свиле“ до Блиског истока, пренела се у Европу (1347. године) преко Цариграда, Крима, Сицилије, и јужне Француске (Марсељ), да би се до 1351. године раширила целим европским континентом, што је довело до незапамћене демографске катастрофе, са последицама на друштвени и економски живот. Куга је захватила и Балкан у време Душанове Србије. За размере и учинак ове пандемије недостају тачни подаци. Познато је, да се цар Душан, са царицом Јеленом, сином Стефаном Урошем V и свитом склонио од куге на Свету Гору (крајем 1347. до средине 1348. године), тада територијални део Душановог Царства. Овај податак најбоље говори о томе да је у то време појединачно склањање пред пандемијом било једина поуздана заштита. Већина становништва по градовима, затим сељаци везани за земљиште, нису имали такву могућност заштите и самим тим били су изложени високом ризику заразе. После вишедеценијске борбе са епидемијом, дошло се до искуства да је болест преносива додиром са оболелим. Осим оболелог инфекцију преносе и њему припадајуће ствари, али за праве узроке настанка болести није се знало. Оновремена медицина није могла да понуди спасоносно решење.

Дубровник, из практичних разлога као трговачки град, први у историји заштите од куге уводи превентивну изолацију за посаде бродова и путнике пристигле из „сумњивих“ крајева. Велико вјеће Дубровачке Републике 1377. године доноси одлуку о изградњи лазарета (болница - посебно чуван објекат изван града) и одређује временску изолацију (карантин - 40 дана) за болесне и особе под сумњом да су болесне, у циљу заштите града од уношења болести из прекоморских земаља. Одлука јесте донела резултате, али је и успорила трговину. Међутим, у доброј мери је смањила неконтролисано ширење заразе на домаће становништво.

Истим мерама заштите, нешто касније, прибегавају и остали европски градови на Медитерану, са намером да се спречи пренос пандемије бродским саобраћајем. Тако

Венеција (Сенат Млетачке Републике), 1423. године уводи строге медицинске мере, и оснива *карантин* као установу за изолацију потенцијално болесних путника и дезинфекцију робе, пристиглих морским или копненим путем из источних крајева (Леванта) за које се сумњало да влада епидемија заразне болести. Постоје подаци да је поступак дезинфиковања важио и за писма, наводно да је Венеција 1527. године издала наредбу о санитарном третману писама, док је по истраживањима проф. Равасинија¹, у Мантови први пут издата наредба о дезинфекцији писама 13. 11. 1619. године.

Оснивање карантина, бива прихваћено као пракса заштите широм европског континента и на известан начин пандемија је стављена под контролу. Далеко од тога да је куга била побеђена и још дуго се неће знати за узрок настанка болести. Током времена организација заштите је унапређивана као и средстава и техника дезинфекције а истовремено је подигнут и ниво хигијене посебно у градовима. Међутим, за лек и излечење ове болести ондашња медицина није имала одговор².

Куга се у више наврата враћала у Европу (Италија 1629-31. године, Лондон 1655-66. године, Беч 1679. године, Марсељ 1720-1722. године Москва 1771. године). Само захваљујући примени строгих мера изолације и дезинфекције, болест је бивала локализована и спречавана је пандемија ширих размера. Крајем 18. века куга се повлачи из Средње и Западне Европе мада је постојала стална опасност од поновне појаве болести, што се и дешавало. Међутим, тада се добро знало одакле Европи прети главна опасност и у тренутку када су се у 18-том веку стекли бољи организациони услови, формирана је установа за пресецање путева којима се пандемија преносила. Главна опасност претила је са подручја Османлијског царства. Док се Европа трудила да пронађе ефикасан начин здравствене заштите становништва, и у томе напредовала, Османлијска држава је заостајала, и уопште, ниво њене здравствене културе био је далеко испод европског. Боље речено, Порта (влада) се тиме није бавила, није прихватала праксу тадашње европске медицине: одбрана од куге (*taun*) била је препуштена саветима верских учењака (улеме). Порта је тек 1838. године увела карантин у циљу заштите од куге.³ Интезиван копнени промет људи и робе на релацији Далеки исток – Османлијско царство – Европа, представљао је пут за ширење заразних болести, а прва на удару од европских земаља била је Хабзбуршка монархија. Треба још додати да су чести војни сукоби између Хабзбуршког и Османлијског царства, са неконтролисаним покретима војске такође доприносили ширењу болести.

Учестале епидемије куге у 17-том и почетком 18-ог века, за које се основано сумњало да су донесене са османлијске територије, натерале су Хабзбуршку монархију да формира јединствену установу „Стални Санитарни Кордон“ смештену дуж војне границе са Османлијским царством. Постојала су два разлога за успостављање кордона: војно-стратешки и санитарни. Основна намена Кордона била је да контролише промет људи, робе, стоке, и др, и да превентивним карантинским мерама штити Монархију од смртоносних заразних болести. Како су и за поштански саобраћај важиле санитарне мере, то је Кордон уједно контролисао и пошту. Објављивањем Уредбе „Pest Patent“ коју је донео цар Карло VI створен је законски оквир да „од 1728. године Аустријски санитарни кордон, формиран на Војној граници према турским

¹ Проф. К.Равасини, *Documenti Sanitari*, , Torino, 1959. године

² Бацил куге, *Yersinia pestis*, изолован је 1894. године.

³ Проф. Бирсан Булмуш, *Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*, Единбург, 2012. године.

земљама, постане стална институција Монархије". Прве аустријске санитарне уредбе, почев од 1723. године, великим делом су преписиване из венецијанских прописа заштите од куге, познате као „Венецијанске норме“. Аустрија је надаље вршила допуну прописа на основу сопствено стеченог искуства и потреба које је наметала пракса: да би 1770. године сви ови прописи били сакупљени и објављени под називом „Санитетски главни норматив“, чије су 2/3 односиле на одређивање правила за рад санитарног кордона. Потом су све наредне допуне збирно објављене 1837. године под називом „Полицијски закон о куги“. Успостављањем сталног санитарног кордона значајно је побољшана здравствена заштита целокупног становништва Монархије. Контрола људи и чишћење робе обављала се на граници, на улазу у земљу и то што даље од насељених места. Кордон је непрекидно радио од 1728. године до 1871. године што говори о његовој ефикасности, пре свега захваљујући сталном процесу организационих побољшања, доградње и усавршавању средстава, слика (1), који се одвијао до укидања.

У осталим деловима Европе радили су привремени санитарни кордони и то само у периоду трајања епидемије заразне болести, после чега су укидани. Једино су европске луке имале стални карантин за бродове који су долазили из земаља где се куга често јављала. Почетак рада аустријског санитарног кордона поклапа се са периодом после склапања „Пожаревачког мира“ 1718. године, по којем је војна граница две царевине померена дубоко на територију Србије, тако да се 1730. године помињу Параћин, Чачак и Црна Бара као карантини на граници за прелазак из Османлијског царства у Хабзбуршку монархију. Затим, услед појаве болести 1738. године отворен је аустријски карантин и у Београду, слика (2). Треба напоменути, да је у исто време аустријски санитарни кордон на старој граници (Сава-Дунав) остао у функцији, што потврђују сачувана писма дезинфикована 1735-37. године на земунском контумацу. После новог сукоба и потписивања „Београдског мира“ 1739. године Аустрија се повукла из Србије и војна граница је враћена на Саву и Дунав, а самим тим и санитарни кордон са Земунском као главним контумацем⁴. Овако утврђена граница од Јадрана, преко Славоније (река Сава), Баната (река Дунав), Влашке и Молдавије остала је до краја рада кордона, на којем су до 1770. г. формиран следећи контумаци (са карантинима) према турским територијама: Радановац, Слуњ, Костајница, Градишка, Брод, Митровица, Земун-Бановци, Панчево, Мехадија-Жупанек; према Влашкој и Молдавији: Вулкан, Ротертурм, Терзбург, Темеш (Tomaspas), Бузан, Оитос, Чикгимеш, Биритзке и Радна. Осим ових на копненим прелазима, радили су и стални карантини у аустријским лукама Трст и Ријека. У наредних сто година рада све до укидања кордона, број пропусних станица-контумаца (са карантинима) је стално увећаван. Овај кордон представљао је прву линију одбране Европе од заразних болести (посебно куге) које су долазиле из турских земаља. У зависности од стања пандемије у Турској, постојала су три режима рада на кордону: „мирни“ у неподозриво време када болести није било, „сумњиви“ у подозриво време када би се болест појављивала у Турској, и „опасни“, када би болест захватала област уз границу. У ту сврху убациване су „уходе“ (sanitatis explorator-es) на турску територију како би осматрали здравствене прилике и о томе благовремено обавештавали Кордон. У периоду „опасног“ режима на кордону је владало мобилно стање, стриктно су примењиване медицинске мере заштите, стража је многоструко увећавана, са наредбом да пуца на свакога ко покуша илегално да пређе границу мимо контумаца.

⁴ Контумац (установа на граничном прелазу у оквиру које су деловали: карантин, царина, гранична администрација, гр. стража, полиција, поштанска експедиција...)

Улазак у Монархију био је могућ само преко једног од контумаца на кордону где је вршена: контрола и одређивана превентивна изолација путника, затим, дезинфекција (чишћење) робе, стоке, поште, и тек после обављене контумације, са здравственом потврдом „sanitatis personal fede“, могло је да се уђе и настави пут. Међутим, и поред строго примењиваних мера заштите, било је случајева, да се болест пренесе на територију Монархије.

Године 1795, куга је са турским трговцима и војницима стигла до Београда, одакле је вероватно са недовољно дезинфикованом робом пренета у Срем. Жариште епидемије било је у Иригу и околним местима. У овој ситуацији, да би спречила даље ширење куге, бечка влада организује формирање „локалног карантина“, што је значило да се подручје блокира, да јаке страже окруже сва заражена места, да се око њих ископају ровови и да стража свакога ко покуша да побегне, ухвати и осуди на смрт. Поред ових мера у помоћ су слати и лекари чији је учинак у излечењу болесних био ограничен нивоом ондашње медицине. Епидемија је локализована и заустављена после осам месеци, у фебруару 1796. године. Последице су биле катастрофалне, само у Иригу од 4.815 становника умрло је 2.550, од 912 домова, за осам месеци током трајања епидемије спаљено је или срушено 400 кућа.

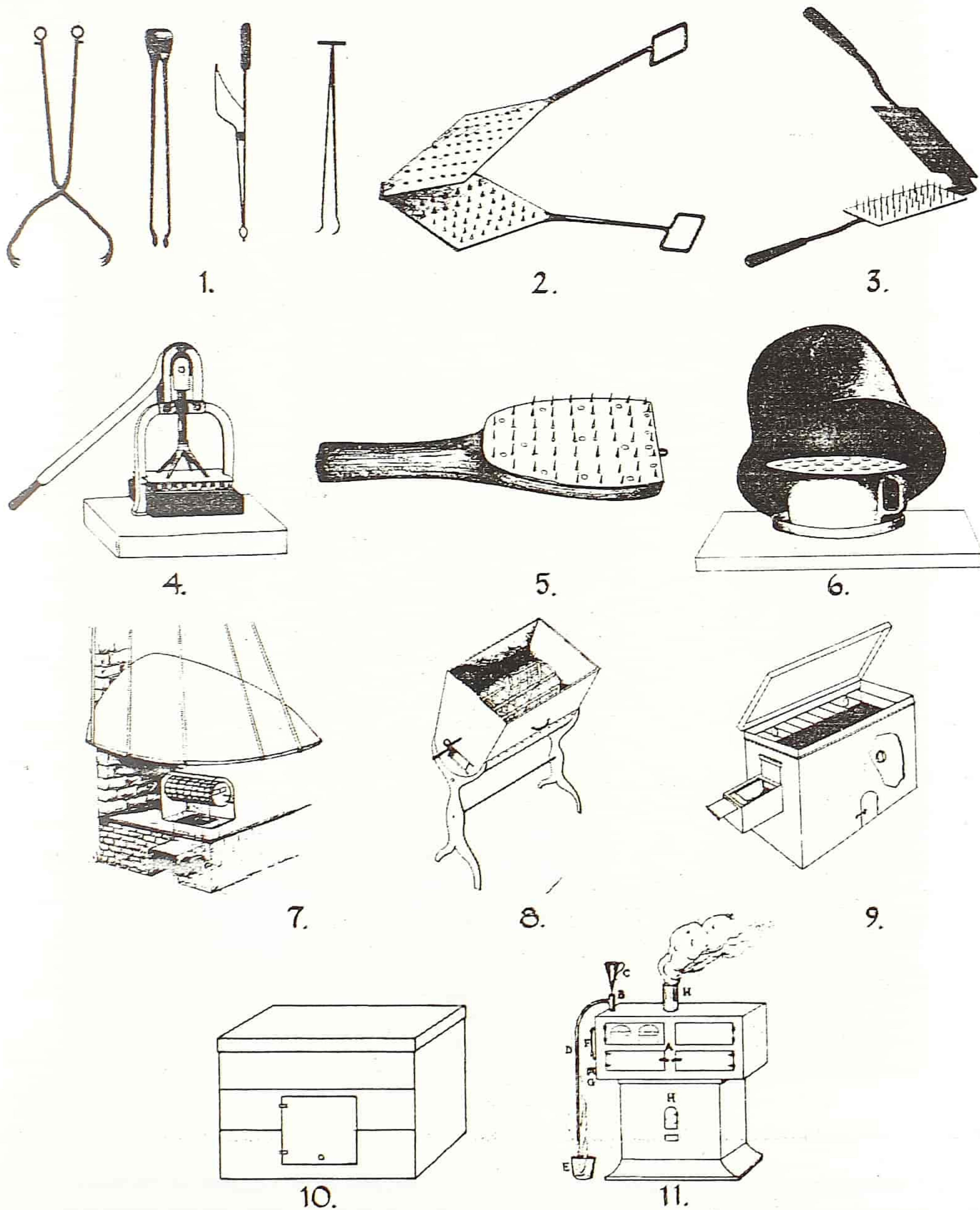
Третман поште

У пропису објављеном 1727. године. „Контумац и уредба за чишћење“, у једном од десет поглавља налази се детаљно упутство за санитарни третман писама, што ће у наредном периоду стално бити допуњавано. Сва писма ношена приватно или поштанским саобраћајем, на аустријском санитарном кордону морала су бити дезинфикована, без задржавања. У првим годинама рада дезинфекција се обављала прскањем или потапањем у сирћетну киселину, да би се од тога брзо одустало и прешло на поступак кађењем. То је поступак, којим су се писма излагала диму (испарењу) током неколико сати у затвореном сандуку (комори, „пећи“). Горња трећина сандука-коморе била је преграђена решетком на којој су лежала писма, а испод решетке, у простор две трећине сандука-коморе уношена је посуда са дезинфекционом супстанцом која је испаравала под дејством топлог ваздуха који је удубаван. Начин и дужина кађења писама зависио је од степена опасности преношења болести и то на следећи начин:

- у периоду смањене опасности, писма су се кадила без отварања (у целости) и временски краће, тако да су споља била чиста (дезинфикована) а не и изнутра. Таква писма на себи носе ознаку о обављеној дезинфекцији у виду отиснутог црног округлог негатив-жига „netto di fuori et sporco di dentro“ (чистио споља, њрљаво изнутра), слика (3).

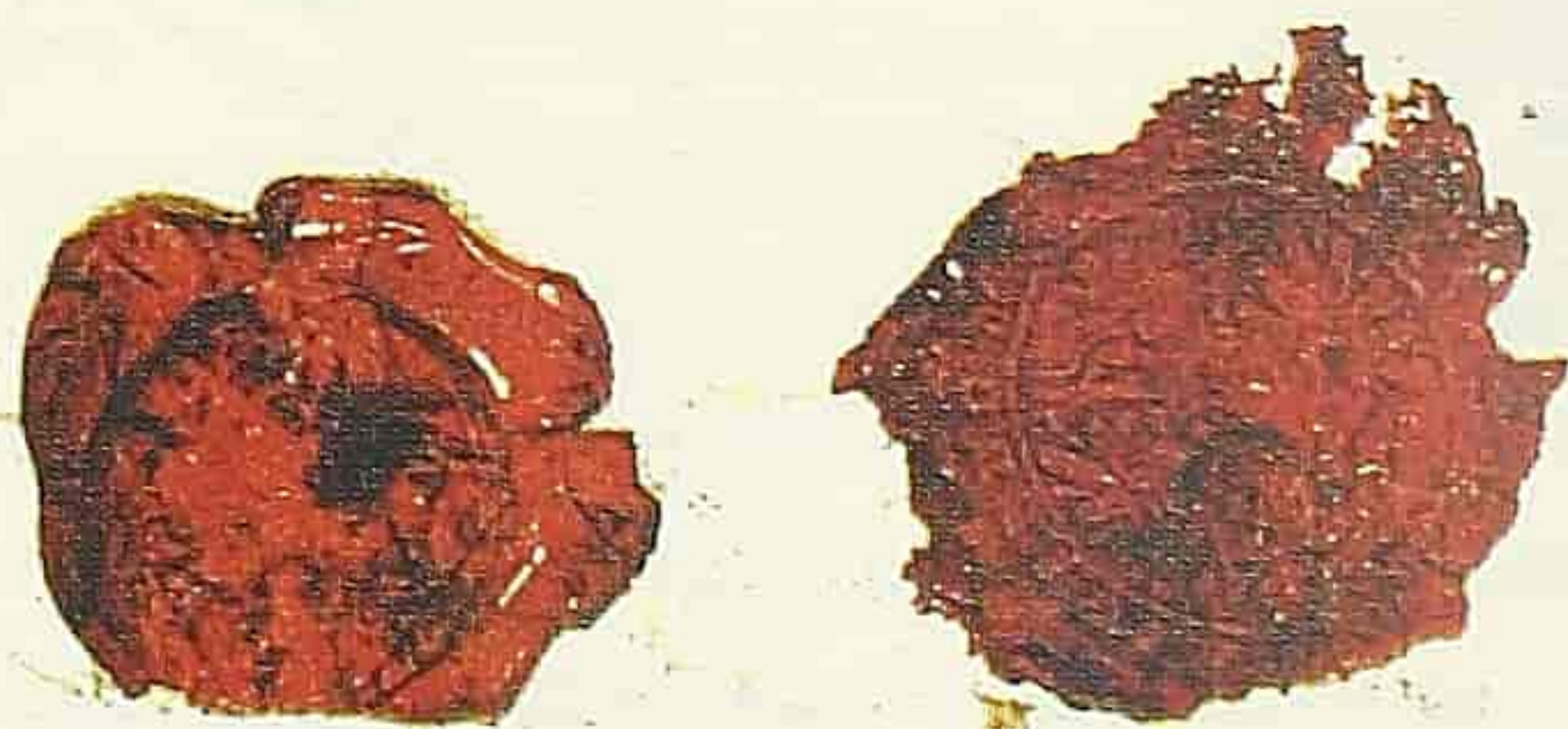
- у периоду повећане опасности, дезинфекција је вршена на два начина, а) писма су отварана без оштећења, кађена, затим затварана санитарним воштаним печатом контумаца „Sigillum Sanitatis... (назив контумаца)...“, и као потврда извршене дезинфекције отискиван је црни округли негатив-жиг, позната су два коришћена типа: „Sigillum Sanitatis“ (санитарни жиг), слика (4), и „netto di fuori et di dentro“ (чистио споља и изнутра), слика (5). На многим санитарним станицама, у недостатку негатив-жига, потврда о обављеној дезинфекцији уписивана је ручно на полеђини писма (датум, време, место и потпис извршиоца), слика (6). У раном периоду рада кордона потврду о дезинфекцији означавао је само воштани санитарни печат, којим је после третмана писмо затварано, слика (2) За отварања писма приликом дезинфиковања била је гарантована тајност садржаја.

б) писма су пробадана-боцкана по целој површини без отварања, затим окађена, и носе ознаку извршене дезинфекције црни округли негатив-жиг „*netto di fuori et di dentro*“ (чисто споља и изнутра), или негатив-жиг „*Sigillum Sanitatis*“ (санитарни жиг). Сва пошта пристигла на кордон, била је без задржавања санитарно третирана, што није трајало више од неколико сати после чега је могла бити испоручена за даље. Стални аустријски санитарни кордон радио је без престанка скоро 145 година (1728-1871. године) и показао се као ефикасна здравствена заштита Моњархије и Европе.

Слика (1) Опрема и инструменти коришћени за дезинфиковање писама у карантинима на Санитарном кордону.

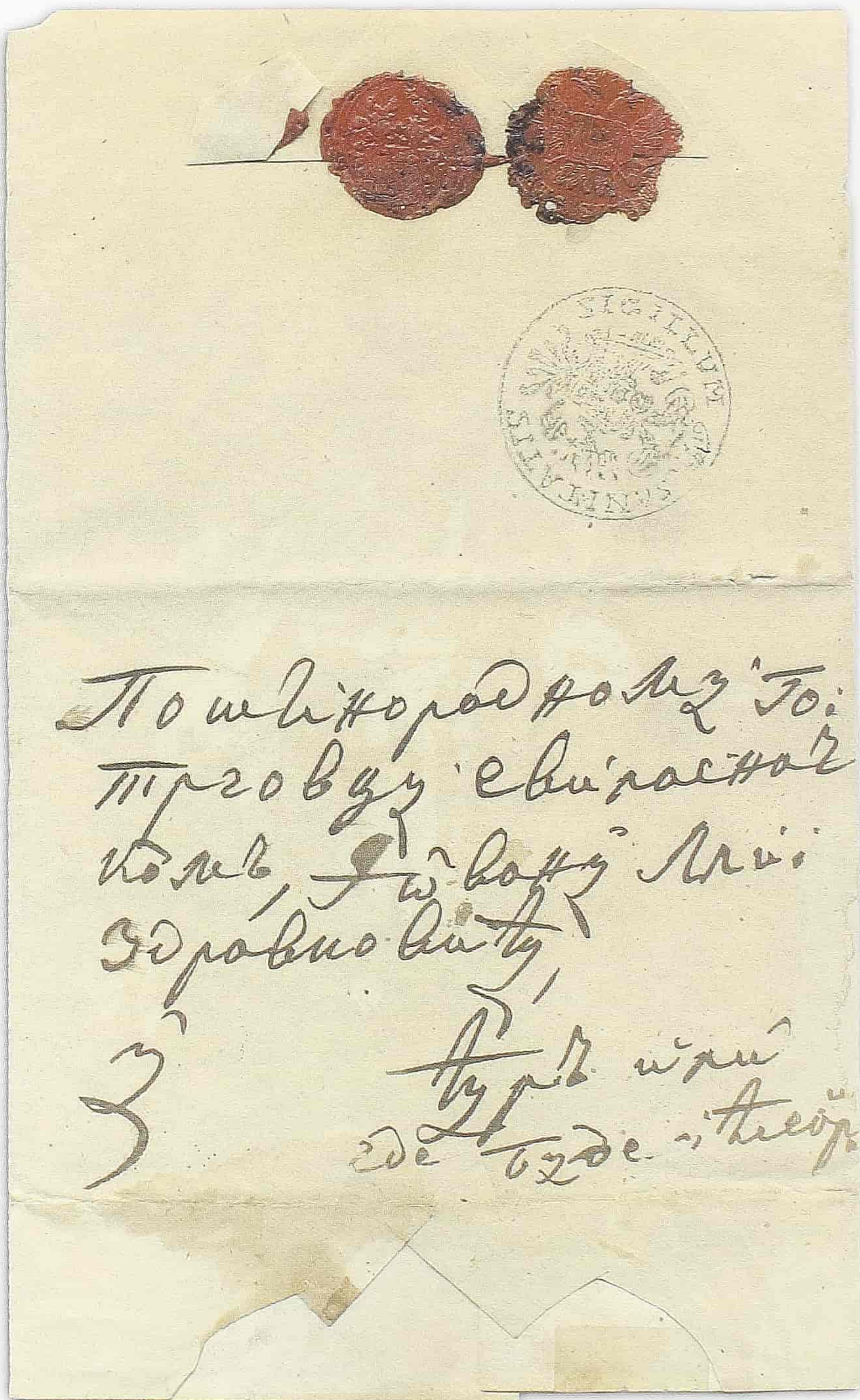
A son Excellence,
 Mon sieur: le Comte de
 Vismar: Con seiller privé
 et president de la Chambre
 de son Majesté Impériale
 Franche: Wetzlar

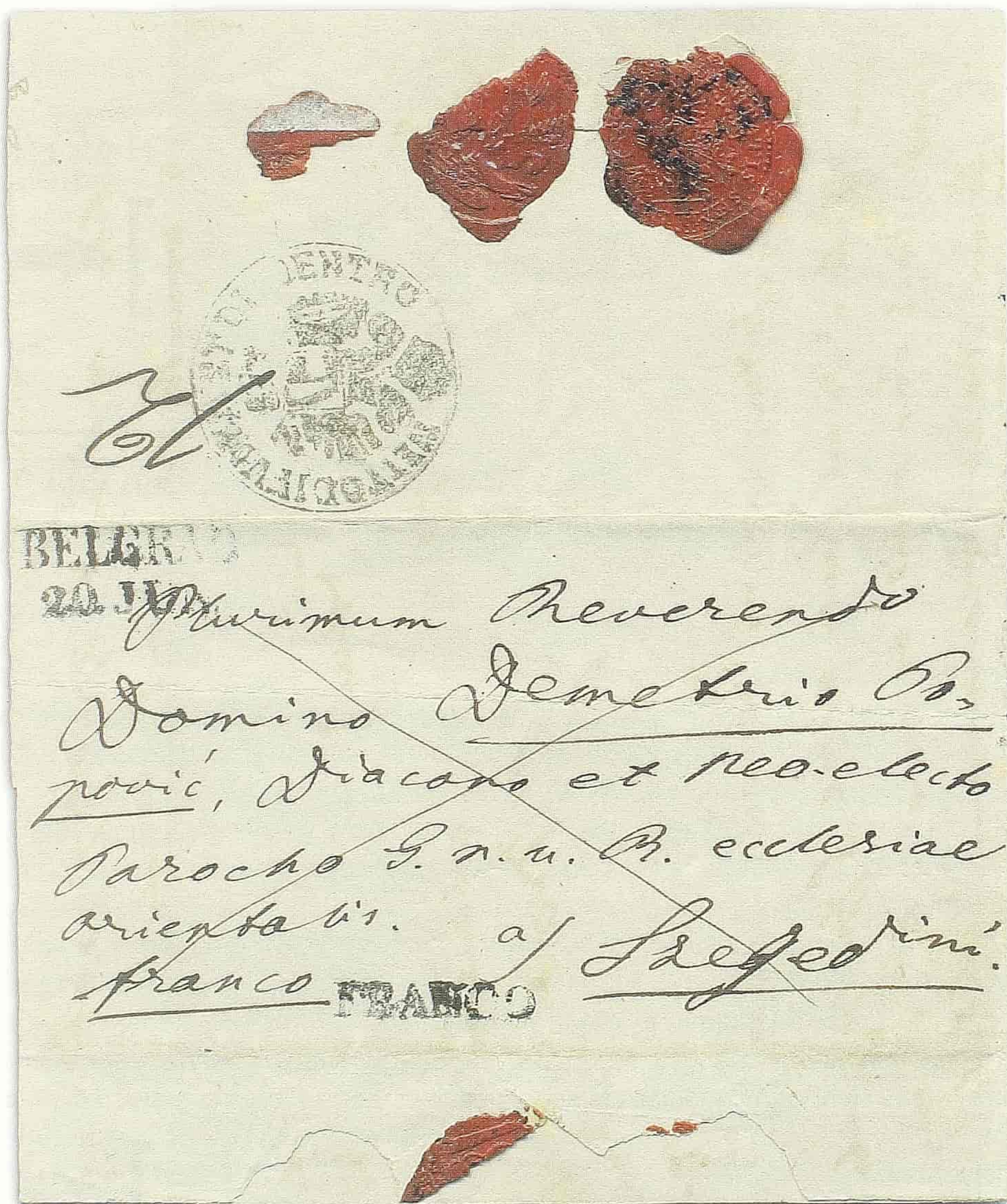
Слика (2) Писмо послато из београдске тврђаве 7. Јануара 1739. године за Немачку, зауста-
 вљено у аустријском карантину у Београду и извршена дезинфекција, писмо отворено, окађе-
 но, затим затворено воштаним печатом карантина "Sigillum Sanitatis" (Санитарни * Печат)
 што је уједно потврда извршења, и отпослато ка крајњем одредишту Wetzlar.

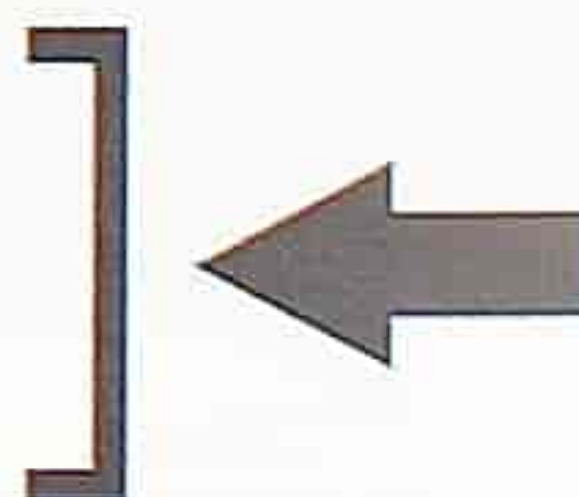
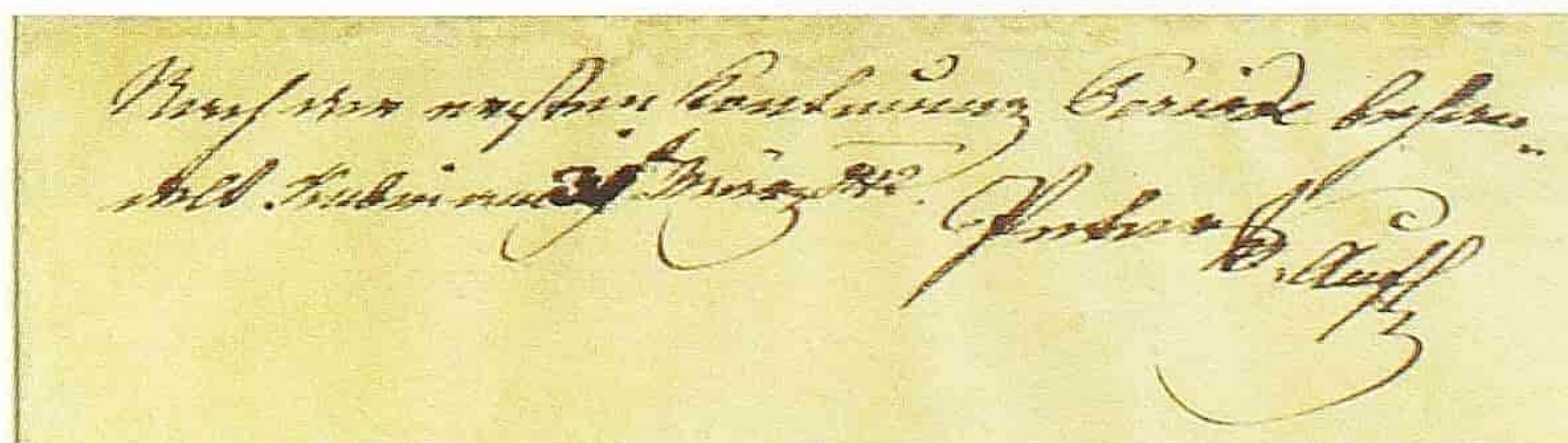
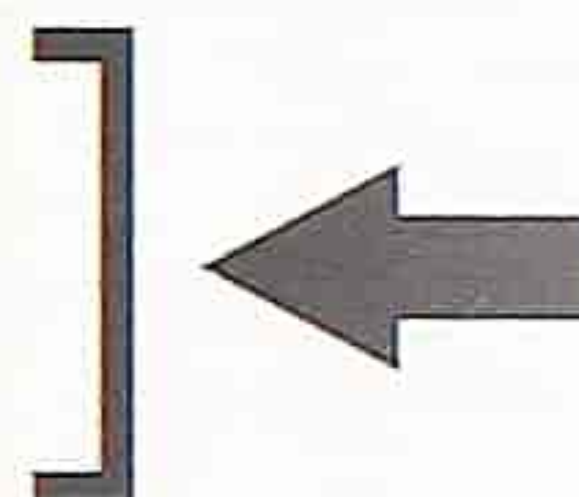
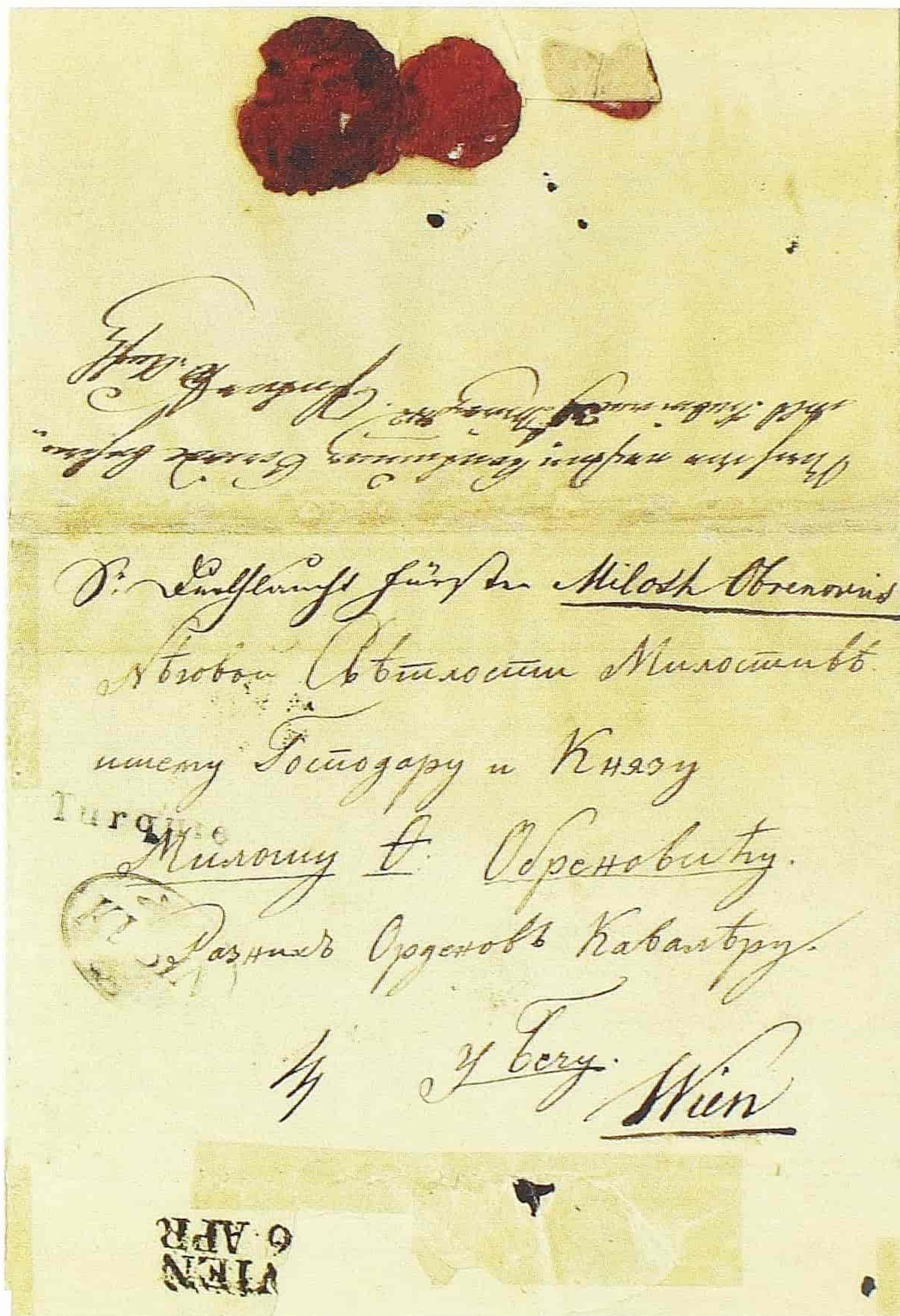
Слика (3) Писмо ношено куриром 1825. године из Србије за Аустрију, заустављено у зему-
нском контумацу и извршена дезинфекција, писмо окађено без отварања, као потврда изврше-
ња отиснут негатив-жиг "netto di fuori e sporco di dentro"
(чисто споља, прљаво унутра), и отпослато ка одредишту.

Слика (4) Писмо ношено куриром 1839. године из Србије за Аустрију, заустављено у земунском контумаца и извршена дезинфекција, писмо отворено, окађено, затим затворено воштаним печатом контумца "Sigill. Sanitatis Semlinensis", као потврда извршења отиснут негатив-жиг "Sigillum * Sanitatis" (санитарни жиг) и отпослато ка одредишту.

Слика (5) Писмо послато 1846. године преко конзуларне поште "Belgrad" из Србије за Угарску, заустављено у земунском контумацу и извршена дезинфекција, писмо отворено, окађено, затим затворено воштаним печатом контумаца "Sigill. Sanitatis Semlinensis", као потврда извршења отиснут негатив-жиг "netto di fuori et di dentro" (чисто споља и унутра), и експедовано ка крајњем одредишту (Сегедин).

Слика (6) Писмо ношено куриром 1842. године из Србије за Аустрију, заустављено у кубинском (Ковин) контумацу где је извршена дезинфекција, писмо отворено, окађено, и затворено воштаним печатом контумаца „Sigillum * Sanitatis” (санитарни печат), на полеђини руком уписана потврда о извршењу „.....кубински контумац 30. март 842. (___потпис___)”, затим предато за експедицију аустријској пошти „КУБИН”, отиснут негатив-жиг „Turquie” (ознака територије са које долази), и отпослато поштанским саобраћајем до крајњег одредишта (Wien).

(II) САНИТАРНИ КОРДОН У СРБИЈИ 1836 – 1886. ГОДИНЕ

Према одредбама *Хатишерифа*¹ Турска је Кнежевини Србији признала аутономију и право на унутрашњу самоуправу 30. новембра 1830. године. Осим тога, посебним султановим *Бераџом*² кнезу Милошу Обреновићу је призната врховна власт, титула Кнеза, са правом наслеђивања титуле. Стицањем аутономије Србија улази у период обнове државних и друштвених установа, што је представљало велики преокрет у развоју земље.

Могућност да самостално уређује унутрашњи живот Србије, кнез Милош користи за свеопшти препород државе. Иако формално неписмен, Кнез препознаје потребе новог времена и настоји да земљу ослободи турског наслеђа. Приступа новој административној подели Кнежевине, формира нове органе власти, организује сопствене судове, обнавља верске објекте, почиње са изградњом школа, болница, отвара се прва штампарија, апотека, укида се кулук, сељаци постају власници земље, једном речју, ствара услове како би Србија изашла из вишевековне заосталости. Врло брзо долази до друштвеног и посебно привредног напретка захваљујући праву на слободну трговину, што доводи до унапређења осталих грана привреде. Са друге стране, треба напоменути да је преовлађујућа неписменост представљала један од највећих проблема који је спутавао модернизацију Србије. Затим, земља је и демографски осиромашена, по првом попису из 1834. године број становника износи 678.192. Стицањем аутономије демографска ситуација почела је да се поправља, пре свега насељавањем српског народа из околних турских земаља. Истовремено са развојем младе државе, кнез Милош успоставља ауторитарну власт (деспотски апсолутизам), што ће постати доминантан начин његовог владања. У вођењу спољне политике, Кнез успева да мирним-дипломатским путем остварује „победе“ и тиме без људских жртава постави темеље српске државности.

¹ Највиши турски државни акт; Султан Мехмед II дефинитивно решава питање српске аутономије Хатишерифом из 1830. и 1833. године.

² *Бераџ*-царска диплома о привилегованом статусу (право на формирање династије).

Здравствена култура у Србији почетком 19. века била је на ниском нивоу, о научној медицини и фармацији није било ни помена. Кнежевина Србија је после 1830. године и даље у склопу Османлијске царевине, где су епидемије заразних болести честа појава без адекватног медицинског одговора, што је представљало сталну опасност од њеног неконтролисаног ширења. Турска је била држава без пратећих прописа о здравственој заштити, за разлику од Аустрије, тако да ће после стицања аутономије Србија прихватити искуство дугогодишње аустријске праксе у борби против епидемија и за узор имати њене прописе.

Сам кнез Милош био је сведок многих појава заразних болести у прошлости и страдања незаштићеног народа, посебно великог страдања од епидемије куге 1814. године. То је разлог да у оквиру уређења земље здравственој заштити становништа буде поклањана велика пажња, Кнез ју је сматрао важном за опстанак Србије, па ће својим ауторитетом и личним залагањем томе дати велики допринос. Већ током 1834. године по кнежевој Наредби сваки од петнаест округа мораће имати лекара (физикуса)³.

У циљу спречавања ширења заразних болести унутар Србије и уношења болести из суседних земаља, почиње се са здравственом заштитом по угледу на Аустрију, то се чинило на следећи начин:

– од домаћих, унутрашњих епидемија (*народне морије*) које су настајале у народу (*шињају ња се разбукше*) пре свега богиње, на првом месту велике богиње (*variola vera*) против које се штитило вакцинисањем. Први пропис тзв. *Пацеков закон*, по др Карлу Пацеку, донет је 1839. године под називом „*Правила за калемљење бојиња*“⁴.

– од епидемија које су стизале из Турске, на првом месту била је куга код људи (*pestis*) и код животиња-говеђа куга (*pestis bovina*), против које се штитило *санитарним кордоном*: где се обављала карантинска изолација путника и дезинфиковање ствари, робе, животиња, поште, итд. Санитарни кордон на граници Кнежевине је у функцији превенције и обезбеђења за заустављање заразних болести са циљем заштите народног здравља.

Право на унутрашњу самоуправу, по Хатишерифу из 1830. године, дозвољавало је Кнезу да самостално предузме заштиту од епидемија са других територија, тако да ће Србија дуж читаве границе према Турској брзо бити ограђена санитарним кордоном: карантинима, састанцима, караулама и стражарским местима.

Непосредно после добијања аутономије, јавила се епидемија колере 1831. године у Галицији и Угарској одакле се преноси све до Баната и стиже у Земун. Као одговор, почетком исте године Кнез издаје Наредбу, док траје опасност од заразе да се оснује *привремени карантин* у Поречу (према Влашкој, на реци Пореч), у Ћуприји, и према истраживању др С. Петковића, у Београду од 6. августа 1831. године.

³ Архив Србије, КК, XXXVII, 679.

– Физикуси, лекари у државној служби распоређени по окрузима,
– Административна подела Србије: 12+6 Нахија; реорганизацијом јуна 1834. године оформљено 15 Округа (Округа),
1836. године придодата још 2+15=17 Округа; подељено на 61 Капетанију (каснији назив Срез).

⁴ Зборник закона и уредби, књ.1, стр. 69-77.

Престанком епидемије привремени карантини престају са радом, затварају се октобра 1831. године. Нема података како су били организовани и опремљени ови привремени карантини, нити какав је био санитарни третман људи, робе и поште. Претпоставља се да су радили по узору на праксу аустријских карантина. То потврђује неколико сачуваних писама из иностранства дезинфикованих на поречком контумацу. На основу њих знамо да су писма третирана пробадањем (боцкана), затим кађена (димљена), и руком је уписивана потврда о обављеној дезинфекцији (текст на полеђини једног од писама: „Прешло ѿреко Конѿумаца ѿоречкој / 11 марта 831 год.“).

Као последица односа између великих сила и резултата успешне дипломатске активности кнеза Милоша, уследило је ново територијално разграничење између Србије и Турске. Тачније, Хатишерифом из 1833. године територији Кнежевине припојено је шест „*отринутих*“ нахија, то су: Крајинска, Параћинска, Крушевачка, Подрињска (Јадарска), Црноречка и Старовлашка (припојена Ужичкој). Нова граница је одређена према прихваћеној топографској карти руско-турске комисије. За чување српско-турске границе формирана је *Српска оружана стѣража*, која је била плаћена и стално активна, бројчано стање зависило је од ситуације на терену (1835. године бројала је 628 људи). Ова граница ће остати непромењена до 1878. године када ће доћи до новог територијалног проширења.

Све учесталије појаве епидемија заразних болести из унутрашњости Турске пристигле до пограничних области Србије, убрзале су 1836. године *оснивање стѣалној саниѿарној кордона*. Да би предупредио продоре болести из околних земаља и обезбедио заштиту од епидемија за дужи временски период, кнез Милош обавештава Совјет и издаје Наредбу 21. августа 1836. године за оснивање *стѣалних каранѿина и састѣанака* дуж границе према Турској. Већ почетком септембра 1836. године отворен је **карантин у Алексинцу** (на „Цариградском друму“), затим **карантин у: Брегову** (бугарско-влашка граница), **Мокрој Гори** (на путу Ужице-Вишеград), **Рачи** (на ушћу Дрине у Саву), затим **састанак у: Шепачкој Ади** (на Дрини, Лозница-Ковиљача), **Василиној Чесми** (на путу Ивањица-Сјеница), **Вршкој Чуки** (близу Зајечара). Током 1837. године **карантин у Љубовији** - од 1846. године преобраћен у састанак (на Дрини према Босни); **састанак у Суповцу** (на пут Алексинач-Ниш), **Јанковој Клисури** (на путу Крушевац-Куршумлија-Ниш), **Грамади** (на путу Сврљиг-Ниш), **Пандиралу** (на путу Сврљиг-Бела Паланка), **Рашки** - од 1846. године преобраћен у карантин (на Пазарском путу); и крајем исте године отвара се **карантин у Радујевцу** (уместо карантина у Брегову, који је укинут 14. новембра 1837. године).

За кратко време, почев од септембра 1836. године и током 1837. године, Србија својим санитарним кордоном ствара ограду према Турској, и то: на југу према европској Турској, на истоку према Бугарској и Влашкој, на западу према Босни. На граници са Аустријом српски санитарни кордон није био постављен, док аустријски кордон према Србији јесте, као територијалном делу Турске. На овај начин српски санитарни кордон постаје прва линија одбране Европе од продора заразних болести сувоземним путем из Турске и Азије, што је успешно обављано од 1. септембра 1836. године до укидања 25. новембра 1886. године.

Изградити санитарни кордон у кратком року, технички га опремити, ангажовати одговарајуће особље и обучити за рад у карантину или састанку, успоставити правила рада и обезбедити дисциплину у спровођењу истих, то није био ни мало једноставан

Филателиста 278

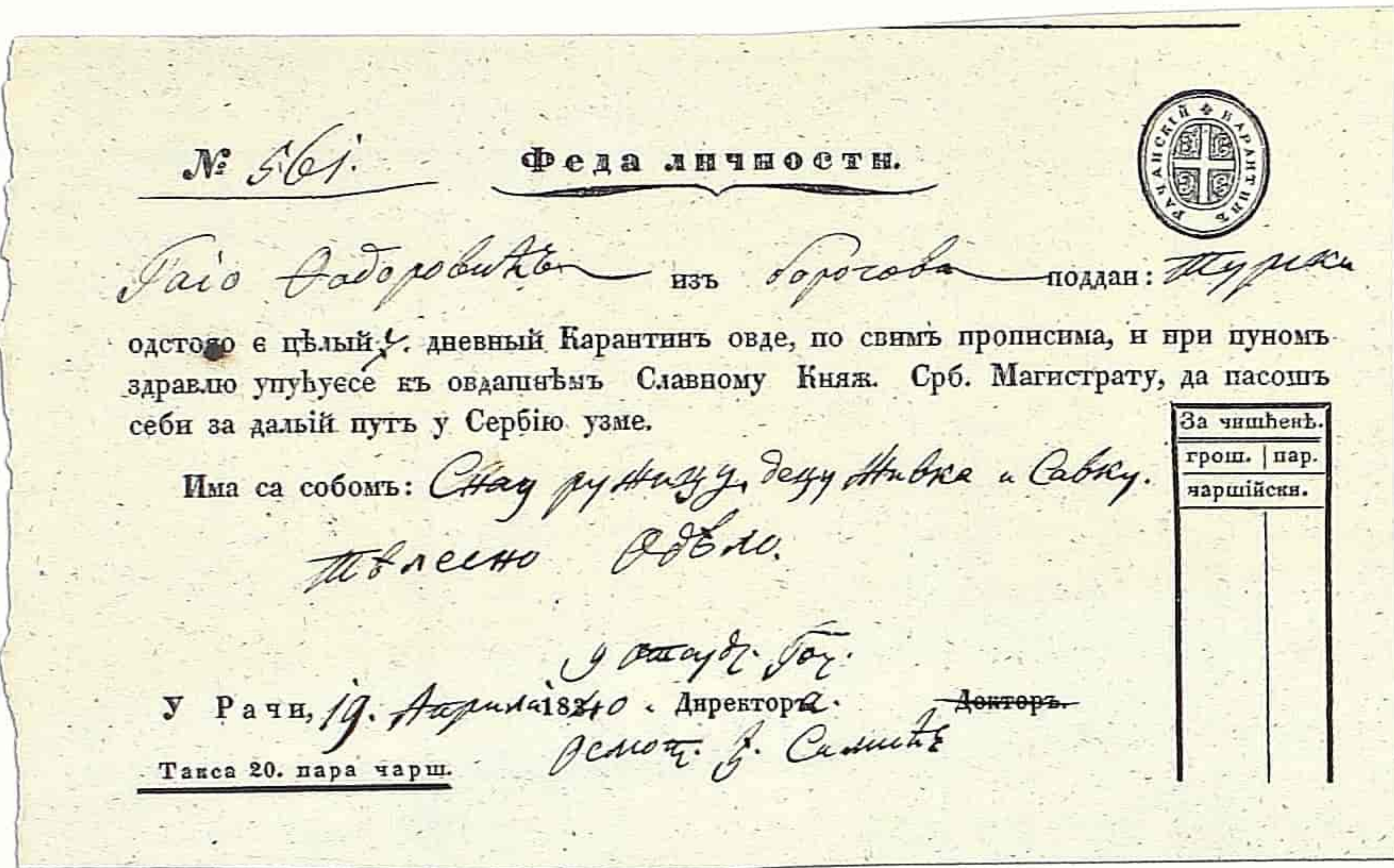
подухват за оновремену Србију. Главни иницијатор и наредбодавац кнез Милош уводи строге мере заштите од уношења заразних болести, захтева доследну примену правила, и свакодневно посредно, а често и лично надзире рад у успостављеним карантинима и састанцима. Кнежев утицај као аутократе на организовање рада санитарног кордона био је пресудан, и ако се тако може рећи, једино захваљујући таквој власти кордон је брзо и успешно заживео. Постављањем кордона према Турској, као прво, била је обезбеђена превентивна заштита здравља становништва, и друго, направљен је важан стратешки корак са државотворног становишта, успостављена је потпуна контрола границе аутономне Србије. Дуж границе је била распоређена наоружана стража, смештена по караулама и стражарским местима. У Србију се из Турске једино могло ући преко граничних прелаза на којима су били формирано контумаци, у оквиру којих се налазио карантин где је вршен здравствени преглед и инкубациона изолација путника, дезинфекција: припадајућих ствари путника, робе, животиња, поште..., после чега је издавана *очистишелна феда*: здравствена потврда за путнике (*феда личностии*, уједно и виза за улазак у Србију)⁵, за робу (*феда есиаиа*); дезинфикована пошта обележавана је: негатив-жигом или су отворена писма после третмана затварана воштаним печатом санитарне установе, и само после тога се могло преко границе за даље. Дужина потребног времена за карантинску изолацију људи одређивана је зависно од степена опасности преношења епидемије, и у складу са тим је мењана. На почетку рада санитарног кордона изолација путника трајала је 5 дана. У време без епидемије, приликом уласка у Србију путници нису имали обавезу карантинске изолације, као ни роба доношена из европске Турске, док је роба из Азије и даљих дестинација увек подвргавана *карантинском шрејману*. Независно од степена опасности и пошта је увек подвргавана карантинском чишћењу, јер се са сигурношћу није могло знати одакле писма долазе. За разлику од *карантина*, у коме је обављано превентивно стационарање путника, робе и животиња, погранична установа *сасанак* није имао ту могућност, већ је искључиво служио за сусрет народа две суседне земље раздвојене санитарним кордоном. На *сасанку* је могло да се разговара, уговара трговина, склапају уговори..., али под строгим санитарним надзором у за то одређеном простору (*парлашорија*) где је народ из суседних земаља био раздвојен дрвеним преградама, без могућности физичког контакта. Преко састанака у земљу су могле да уђу једино *неприлепчиве*⁶ ствари и еспап без *позришелноі*⁷ омота, само такаве су примане на чишћење (дезинфекцију); од *прилепчивих*⁸ ствари једино су примана мала писма без прилога, док су: путници, разне друге прилепчиве ствари, роба и писма сложена у пакетима упућивани у најближи карантин. Организационо се разликују три врсте састанака: самостални, у саставу са карантином и филијални (зависни од надлежног карантина).

⁵Зборник закона и уредби, књ. 14, стр. 89, чл. 4

⁶Неприлепчиве ствари „су оне преко којих се није мола пренети кужна зараза“.

⁷Подозрителни „сумњив“.

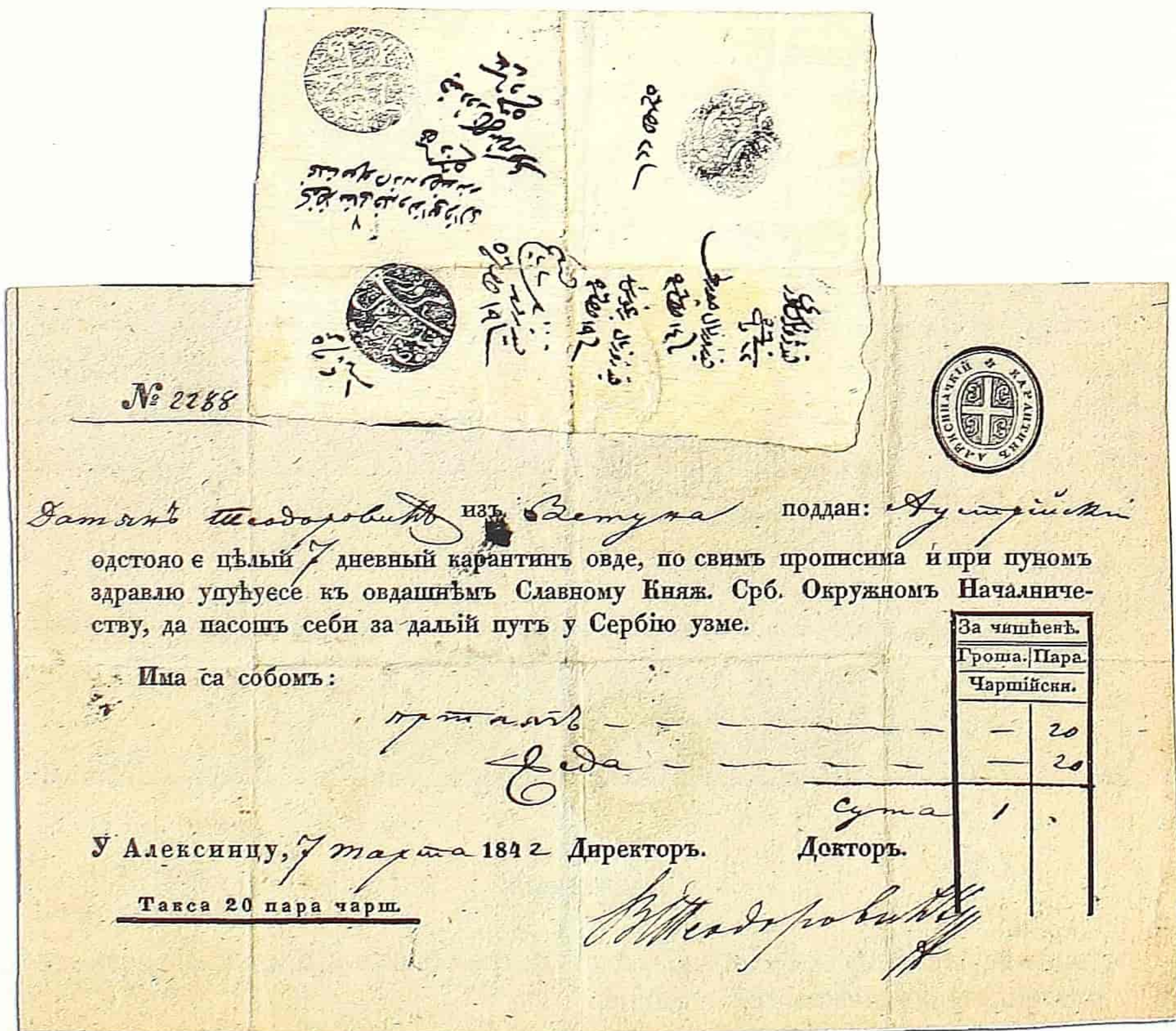
⁸Прилепчиве ствари „су оне преко којих се мола пренети кужна зараза“.

„Феда личности“

Здравствена потврда издата у каранџину рачанском 1840. године (слика 1) и у каранџину алексиначком 1842. године (слика 1а) којом се потврђује да је на граници, у каранџину, наведена особа подвргнута прописаном санитарном третману (здравствени преглед и превентивна изолација) и с обзиром да нису установљени знаци заразне болести дозвољен је улазак на територију Кнежевине Србије. Овакве здравствене потврде, без које се није могло ући у земљу, издаване су једино у каранџинама.

*Феда личности је уједно представљала и визу за улазак у Србију.

ФРЕДА ЕСПАША № 14

ИМЕ и ПРЕЗИМЕ.	РОДЪ и КОЛИЧЕСТВО ЕСПАША.	Марка.	Ока съ даромъ.	Каръ в изаидо изъ Карантинъ.	У чаршійскомъ теченію:				Датумъ бумручъне експедиціе.	
					За чиш- бенъ.	Депозито.	У сумми.	Гро. Па. Гро. Па. Гроша. Па.		
<i>Ибраха</i>	<i>813. Кочу. Чдангунъ</i>									
<i>Санинъ</i>	<i>№ 18. Сербинъ. Ко 2. # 59 #</i>		<i>4 1/2</i>							
<i>Мухамедъ</i>	<i>№ 18. Сербинъ. Ко 2. # 12 #</i>									
<i>Мухамедъ</i>	<i>№ 17. Сербинъ. Ко 2. # 11 #</i>									
<i>Варфоло</i>	<i>Е. Еримурда туркиа</i>									

Доде подписаный припознае предизложено ствари за свое собствене.

У Рачн, *Д. Мората* 1841

Карантинъ Княжества Сербіе.

У Рачн, *Д. Мората*
 Директоръ
 Докторъ
 Еспапа Надирателъ
Д. Митровић
С. Митровић

"Феда епапа"

Санитарна потврда за наведену робу (еспаша) издата после обављене прописане дезинфекције (чишћања) у карантину рачанском 1841. године.

На почетку, потребни грађевински објекти за смештај и обављање санитарних послова у карантинима подизани су неплански, да би се већ током 1837. године приступило реконструкцији и изградњи на основу инжењерских планова, што је чињено надаље у наредном периоду. По сачуваним плановима може се видети да су ново-подигнути карантини и састанци на српском санитарном кордону располагали одговарајућим наменским капацитетом за обављање делатности као и све европске установе исте намене. Планови карантина и састанака, између осталог, обавезно предвиђају и засебне објекте или просторије за обављање манипулације са поштом, смештај татара (писмоноша) и стаје за коње. Мора се рећи, да су од првог дана на кордону били обезбеђени сви потребни услови за несметано одвијање поштанског саобраћаја. Улазак у карантин и сасџанак био је дозвољен само дању, од тог правила једино су изузете писмоноше (татари и курири), они су могли ући и ноћу. Писма су се без задржавања дезинфиковала (*кадила*) и испоручивала даље.

Осим смештајних објеката, требало је обезбедити правила рада санитарних установа и њихову доследну примену. Кнез је настојао да успостави правила рада по узору на аустријске законе, уредбе и њихову дугогодишњу праксу. Аутократски начин владања кнеза Милоша није практиковао законску регулативу, већ су правила успостављана по његовим личним наређењима, упутствима и расписима.

За илустрацију реченог, као најпоузданији историски извор података из овог периода могу послужити цитати Кнежеве преписке, сачуване у оквиру *Књажевске Канцеларије*⁹.

20. августа 1836. године Рапорт начелника *исправничества алексиначког* Јована Вељковића упућен Кнезу, извештава „*да су почеле исправке старој и припреме за изградњу новој алексиначкој коншумаца*“¹⁰ У наставку 24. истог месеца следи Извештај „*да радови најредују по плану*“¹¹.

25. септембра 1836. године Кнез издаје Налог члану Совјета Авраму Петронијевићу „*да оде у Алексинац, и уреди ствари око карантина*“¹².

29. септембра 1836. године Кнез наређује саветнику А. Петронијевићу „*да уреди да се сви шрџовци који улазе у Србију задрже у Алексинцу шри дана са робом у карантину, да се шаџари задрже само да преноће, и да се пошта окади без ошварања*“¹³.

10. октобра 1836. године Кнез наређује саветнику А. Петронијевићу „*да изврши распоред чиновника у коншумацу Алексинац, а он ће послаши од своје тарге за стражу*“¹⁴.

21. новембра 1836. године Рапорт упућен Кнезу од саветника А. Петронијевића и пуковника Стефана Стојановића (дунавско-тимочки командант), извештавају да су проучили питање алексиначког контумаца и предлажу:

⁹ Архив Србије, фонд: Књажевска Канцеларија

¹⁰ Архив Србије, КК, 1-100

¹¹ Архив Србије, КК, 1-103

¹² Архив Србије, КК, 1-109

¹³ Архив Србије, КК, 1-110

¹⁴ Архив Србије, КК, 1-114

- да се укине алексиначка карантинска парламента, а да се оснује сасџанак на Грамади,
- пројекат дужности чиновника и служитеља у алексиначком коншумацу и сасџанцима Суџово и Грамада,
- дужности лаџова на пограничним сасџанцима,
- списак чиновника и служитеља за алексиначки и бреџовски карантин,
- предлоџ да се затвори карантин Бреџово, а да се оснује друџи на Дунаву.¹⁵

23. новембра 1836. године Рапорт пуковника С. Стојановића упућен Кнезу, извештава „о инциденту на граници према Нишевачкој нахији у коме је сџражар Марко Ђорђевић ранио једноџ сељака из џе нахије који је покушао илегално да пређе границу“¹⁶

28. новембра 1836. године Одговор Кнеза, на рапорт од 23. истог месеца, упућен пуковнику С. Стојановићу „одобрава поштуџак сџражара М. Ђорђевића који је пуцао и шаље му дукаџ за награду. Нареджује да се овај случај саопшџи свим сџражарима као пример, да се пуца на све и свакоџ ко покуша да пређе границу где џо није дозвољено“¹⁷

28. новембра 1836. године Одговор Кнеза, на рапорт од 21. истог месеца, упућен саветику А. Петронијевићу и пуковнику С. Стојановићу.

Одобрава се:

- Пројекат о дужностима карантинских чиновника и служитеља,
- предлоџ о дужностима лаџова на сасџанцима,
- налаже да бреџовски карантин почне са радом, за чиновнике у карантину Бреџово и сасџанку Вршка Чука одређује чланове Совџеџа Сџојана Јовановића и Јеремију Здравковића, а за остале службенике нека се сами снађу.¹⁸

8. децембра 1836. године Кнез саопштава директору алексиначког карантина Ристи Роми „да шаље доктора медицине Хермане Мајнерџа на место карантинског доктора Реџића, који је премешџен у Неџоџин“.¹⁹

10. децембра 1836. године Наредба Кнеза упућена директору алексиначког карантина Ристи Роми „да се поџине боравак у карантину на 10 дана, да се сџроџо придржава овоџ уџуџства и ради саџласно са Павлом Сџефановићем који џреба да карантин уреди по аустријском узору“.²⁰

31. маја 1837. године Наредба Кнеза упућена (новом) директору алексиначког карантина Стојану Вељковићу „да Милована Славковића из села Подџорца Срез ражањски, који је прекршио карантинске проџисе, и све оне који су за њеџов пресџуџ знали, а нису пријавили, казни јавно шибанџем“.²¹

¹⁵ Архив Србије, 1-126 (1-10)

¹⁶ Архив Србије, 1-130 (1-2)

¹⁷ Архив Србије, 1-130 (3)

¹⁸ Архив Србије, 1-126 (11-12)

¹⁹ Архив Србије, 1-146

²⁰ Архив Србије, КК, 1-148

²¹ Архив Србије, КК, 1- 213 (3-4)

Овај кратак преглед цитата из Кнежеве преписке потврђује његову посвећеност, показану умешност у формирању санитарних установа и владарску одлучност да новоформиран кордон поуздано обавља заштиту јавног здравља од спољних епидемија.

Прво писано *Уйушсџво*, као што се из цитата види, Кнез је одобрио 28. новембра 1836. године под пуним насловом „*Насџавленије каранџинским чиновницима и служиџељима у Алексинцу џог којим сџоји Парлаџорија Суџовочка и Грамагска*“. Успешно га је сачинио ослањајући се на аустријске прописе саветник Аврам Петронијевић уз помоћ малобројних лекара. *Уйушсџво* је важило за све санитарне установе на српском кордону. Са оваквим правилима у раду, српске санитарне установе врло брзо су достигле ниво санитарне праксе европских установа. Примена Упутства и дисциплина особља строго је контролисана, а ако би завладао нехат и недисциплина, Кнез је предузимао оштре мере кажњавања.

Сваки каранџин од особља је имао: директора, лекара, осмотритеља (задужен да води протокол каранџираних лица, робе и осталих ствари), писара (задужен за званичну преписку), амбарџију, латова (поред осталог, задужен да прима писма, да их боде или отвара, кади, печати и испоручује за даље) и гвардијана (најмлађи каранџински служитељ). У каранџин се могло ући сваког дана један сат после изласка сунца, прављена је пауза за одмор запослених од 12 до 14 ч. и престајало се са радом (затваране капије) један сат пре заласка сунца. Писмоноше (татари и курири) имали су право уласка у каранџин у свако доба дана и ноћи.

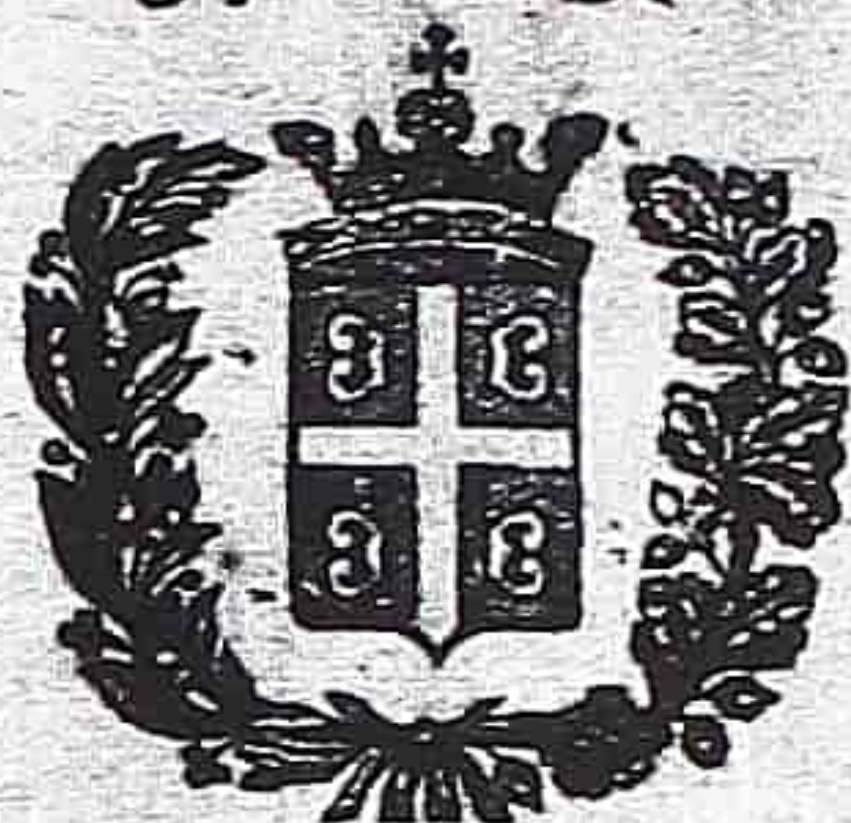
На сваком *сасџанак*у се налазио надзиратељ-старешина састанка који је обављао све прописане послове, водио протокол унетих и изнетих ствари и робе, наплаћивао таксу, старао се о радном времену; састанак је обично био отворен два пута недељно (временом број дана се повећавао), почињало се са радом сат после сванућа – у подне два сата паузе – и завршавало се један сат пре заласка сунца. Од особља, био је запослен и потребан број латова задужених за пријем, третирање и одашиљање писама.

У лето 1837. године куга се приближила Србији, епидемија је већ захватила места са друге стране границе Ниш и Лесковац где се свакодневно умирало. Приправност на српском кордону је подигнута на виши ниво, појачане су граничне страже и санитарна процедура у каранџинима стриктно је примењивана. Група од 53 турских војника (*низам*и) пошла је из Битоља за Београд, стигла 6. јула у Алексинац и одмах примљена на *издржавање каранџина*, пред истек *изолационоџ исџиџа* 19. и 20. јула умиру двојица војника. Млади каранџински доктор Х. Мајнарт погрешно дијагностицира узрок смрти, не препознаје кугу, и осталим војницима по истеку каранџина издаје здравствену потврду (*фегу личносџи*) они са тим улазе у Србију и настављају даље²². Пут их је водио преко Ражња (где умире трећи војник), Ћићевца, Параћина, Ћуприје, Јагодине, Багрдана (где умире четврти војник), затим настављају и стижу у Београд, а да срећом нико од војника више није страдао. Убрзо по одласку војника оболи меанџија који их је примио на конак, па оболе и у кући до механе (сви ће у кратком року умрети), и болест је наставила да се шири. Тако је грешком неискусног доктора каранџина куга продрла у Србију. Јагодински заповедник хитно је поставио стражу око кућа заражених.

²² Архив Србије, КК, 1-194

№ 45.

НОВИШЕ

СРБСКЕ.

СЪ ДОЗВОЛЕНЪМЪ ПРАВИТЕЛЬСТВА.

4^{та} ГОДИНА.

у Суботу 13. Ноемврія.

1837.

СОДЕРЖАНІЕ. Сербія — Турска. — Молдавія. — Иностранне вѣсти: Руссія. — Аустрія. — Пруссія. — Горна Немечка. — Грчка. — Француска. — Судейскій Позивъ.

С Е Р Б І Я.

Бѣоградъ, 12го Ноемврія. О станю нужне болести у Отечеству нашемъ Сербіи послао намъ в Г. Докторъ Наѣъ слѣдуюће табеларно Извѣстіе, изъ кога се видати може, да су Богу хвала, сва остала мѣста, заражена бывша ономъ болешу, сасвимъ већъ одъ нѣ освобођена и отворена, кромѣ два села, Вароши и Пардуба, у којима се иста зараза доцнѣ по-

явила, и коя тога ради іоштѣ контумацѣраю. Но и за ова два мѣста явля Г. Докторъ Наѣъ, да ће до 22го Ноемврія быти освобођена и отворитесе, ако у садашнѣмъ станю, сирѣчь безъ новаго каквогъ догађая, и далѣ остану. И тако е надежда, да ће ово до 10 дана помоћу Божиомъ и бдителнымъ старанѣмъ Свѣтаога Кнѣза нашегъ Сербія одъ несрећне заразе ове сасвимъ избавитесе и освободити.

Лѣкарско пакъ Извѣстіе естѣ слѣдуюће:

Имена мѣста.	Появленіе болести.	Освобођење одъ болести.	Число народа.	Разболевшіе се.	Умершіи.	Оздравишіи.
Ражань.	25 ^{го} Юлія.	1 ^{го} Ноемв.	434.	86.	68.	18.
Параћинь.	29 ^{го} Юлія.	14 ^{го} Ноемв.	3,402.	48.	35.	13.
Ягодина.	30 ^{го} Юлія.	26 ^{го} Октов.	5,220.	46.	36.	10.
Радосевацъ.	1 ^{го} Августа.	1 ^{го} Ноемв.	102.	26.	22.	4.
Њићевацъ.	28 ^{го} Юлія.	17 ^{го} Октов.	1,088.	3.	3.	—
Варошь.	10 ^{го} Октов.	контумацѣра	231.	31.	25.	6.
Пардубъ.	27 ^{го} Октов.	ditto.	90.	3.	3.	—
Сумма . . .			8,567.	243.	192.	51.

У Њупріи, 8го Ноемврія 1837.

Докторъ Карлъ Наѣъ, с. р.
цес. кр. Земун. контум. лѣкаръ.

Кнез издаје Наредбу 17. августа да се повећа период изолације у карантинима на шест недеља, а два дана раније на Кнежеву молбу у Србију стиже др Наћ, искусан лекар земунског карантина, и у пратњи Аврама Петронијевића упутио се у заражено подручје, најкритичије је било у Јагодини са оклином до Ражња. Било је случајева оболелих и у ваљевском округу. По Кнежевом овлашћењу др Наћ ће издати прецизна упутства како да се изврши изолација: болесних, кућа заражених, насеља, како да се допрема храна, и друго. Око кућа заражених постављена је стража да би спречила контакт са болеснима, а око подручја где су се те куће налазиле постављен је локални саниџарни кордон са наоружаном стражом. Са подручја под санитарним надзором био је забрањен излаз за људе и робу, једино се у оба смера обављао поштански саобраћај. Обавеза је била да се пошта при изласку са заражене територије дезинфикује. У ову сврху током трајања епидемије на путу Јагодина-Крагујевац у месту Букуровац близу Крагујевца постављен је тзв. *Букуровачки кордон*, где су писма третирана без отварања пробадањем (боцкана), димљена (каћена) и затим на полеђини уписивана потврда извршења, „*Окаћено ѿри Кордону Букуровачком, гаџум....., ѿѿѿис...*“. Дезинфекција одлазеће службене поште вршена је и у Драгоцвету (привремени штаб, село на брду 6 км јужно од Јагодине), писма су боцкана, каћена и на предњој страни уписивано „*чистѿо*“.

Строге санитарне мере и стриктна примена истих дала је резултат, по извештају из новембра 1837. године каже се „*га је куѿа заустављена, куѿе више нема*“. Захваљујући брзом и енергичном одговору на насталу ситуацију у којој је учествовала цела држава, а сам кнез Милош је томе дао највећи допринос, спречено је десетковање становништва и заустављање напретка земље. Ово је био велики успех у борби против куге коју је Србија сама изборила, и показала да је на путу модернизације, да се ослобађа заосталости оријенталне државе. На територији целе Србије (непуних 700.000 становника) од последица куге умрло је 254 лица, од тога 192 на подручју Ражња, Ћићевца, Параћина, Ћуприје и Јагодине са околним местима. Званична објава да куге више нема у Србији издата је 1. децембра 1837. године. Ова епидемија запамћена је у народу као *Јаѿодинска чума*.

До новог Устава (децембар 1838. године), познатији као *Турски Устѿав*, санитет у Србији био је у надлежности кнеза Милоша, његовим усвајањем дошло је до реорганизације државне управе. По члану 19 новог Устава, санитет је изузет из непосредне Кнежеве надлежности и пренет у надлежност *Поѿечѿиѿељсѿѿва Внутрѿењи Дела*²³. Затим, 29. маја 1839. године Кнез бива приморан да потпише „Закон о уређењу Владе Кнежевине Србије“ од када државна управа почиње да се уређује законом, а не Кнежевим указима, наредбама, упутствима. Законом о влади предвиђена су четири *Поѿечѿиѿељсѿѿва* (Министарства), у оквиру „*Поѿечѿиѿељсѿѿва Внутрѿењи Дела*“ формирано је више одељена, међу којима и „*Каранѿинско оѿделеније са саниѿеѿом*“ (укључујући и војни санитет)²⁴.

²³ Министарство унутрашњих послова

²⁴ Зборник закона и уредби, књ. 1, стр. 41-44.

„Турским уставом“ Кнежево право на апсолутну власт било је ограничено, по новом је предвиђено право власти уставног владара. Незадовољан ограничењем своје моћи Кнез абдицира, препушта престо синовима и 1. јуна 1839. године напушта Србију. Старији син Милан убрзо умире, а малолетни Михаило бива збачен са власти побуну 1842. године, после чега *уставобранитељи*²⁵ за кнеза Србије доводе Александара Карађорђевића (Карађорђевог сина).

Преузимањем санитета „*Пољечителство Внутрењи Дела*“ наставља са развојем онога чије је темеље поставио кнез Милош, што је представљало добру основу за даље напредовање, са разликом да ће будући рад санитета бити уређен законском регулативом. Ради се о три вида санитарске службе: *Карантини* (санитарне установе), *Физикаџ* (мрежа лекара у државној служби по окрузима) и *Војни саниџет*. До одласка Кнеза, његовом заслугом, са развојем карантинског санитета најдаље се отишло. Ланац санитарних установа на кордону био је успостављен, опремљен и оспособљен за ефикасно обављање заштите земље од спољних епидемија, упркос недовољном броју лекара. Убудуће на место начелника „*Карантинској одељенија са саниџетом*“ биће именовани лекари по струци²⁶, један од првих и заслужних за даљи развој био је др Емерих Линдермајер (начелник пуних 14 година), који ће допринети изради многих законских прописа, уредби, расписа из ове области.

Учесник и сведок ових дешавања др Е. Линдермајер касније ће у својим мемоарима записати „*Отоманско царство је синоним застрашујуће заосталости у пољегу развоја саниџета и заштитне јавног здравља, а што пошиче искључиво од нечињења, преушћања судбини,...* Што у Србији од тренутка стицања аутономије неће бити случај“. Зато је одлука кнеза Милоша, да се организује заштита јавног здравља у земљи и формира санитарни кордон као заштита од заразних болести споља, за Србију представљала велики цивилизацијски искорак.

Ево шта др Емерих Линдермајер каже за период у коме је лично учествовао „*Ново уређење Србије, пошиче из тридесетих година (19. века), па и развој саниџета треба рачунати од тада, посебно од Устава 1838. године. Саниџет се од тада развија у складу са народним потребама, пошечено, али непрекидно, иако да је већ кроз неколико година стекао поверење давно култивисаних европских држава као што су Аустрија, Француска, Енглеска. Не сујетном хвалисавошћу и иразним речима, већ делима, сигурно кренувши ка частии да буде примљен у ред осталих добро уређених држава*“.²⁷

²⁵ Уставобранитељи – противници самовлашћа кнеза Милоша. Најистакнутији: Тома Вучић Перишић, Аврам Петронијевић, Милутин и Илија Гарашанин, Стојан и Алекса Симић.

²⁶ Првоименовани начелник „ карантинског одељенија“ 1839. године, био је др Карло Пацек.

²⁷ Зборник: *Др Емерих Линденмајер животи и дело* (Мајстор из Немачке, Брана Димитријевић, стр. 22), издавач: Српско лекарско друштво.

У новим условима, своју уставну обавезу управљања и развоја санитарних установа „Пошечийшељство Внутрењи Дела“ настојаће доследно да спроводи. У моменту промене надлежности управљања Санитарни кордон је непуне три године био у функцији, без законом одређених правила рада. Зато је први задатак било доношење пратећих прописа.

31. октобар 1839. године донето је „Устројеније погранични састанак“²⁸ којим се у потпуности одређује статус, организација, задаци и правила рада санитарне установе Састанак. У овоме нема битних промена у односу на правила рада и организацију за састанке постављене за време Милошеве владавине, с тим што је сада све озваничено у писаној форми. У овоме је за нас важан део прописа о поступку са поштом:

Глава I, члан 8 „ог прилечиви ствари, доушћа се, да се само писма на састанку примају. Но и та писма морају бити мала, без икаквои прилога, или њима принаглежећи пакети.“

Члан 9 одређује, да сва писма са прилозима, пакетима и остале прилепчиве ствари састанак не прима, већ да се упућују у најближи карантин.

Глава IV, члан 62, прописује да се примљена мала писма чисте кађењем (димљењем) у машини-кадионици²⁹. Рецепт за „кужни каг“ састојао се од једне и по фунте ситно истуцаног сумпора, томе се додавала иста количина шалитре и шест фунти пшеничних мекиња, па све уједно добро промешано.

Глава VII, члан 81, прописује поступак пријема писама на састанцима „Доносишељ писма дужан ће бити пред Надзирашељем, или дружим којим санитетским служишељем писма отвараћи са пажњом само, да печат не поквари, и тако пошто се види да је писмо празно, онда да га оностраницу у процеп од дрвета метне, који му онде стојећи служишељ састанка пружи. И тако ће овај писмо у машину на каг метнути“.

Члан 82 „Писмо које се у машину на каг меће, треба један сат заворено да стои у здраво време, а у кужно два сата, Надзирашељ је дужан само окађена писма из машине вадићи, и онако исто, као што су била, ојет их савићи и санитетским печатом запечатити“. Читање писама приликом отварања и чишћења, на састанку било је најстрожије забрањено.

19. јула 1841. године донета је „Санитетско - Полицајна УРЕДБА за Карантине и пограничне Састанке“, садржи 79 чланова којима се уређује материја санитарних установа на кордону³⁰.

Чланом 64 прописан је третман поште, тачније поступак манипулације са поштанским пошиљкама у карантинима на српском кордону.

²⁸ Зборник закона и уредби, књ. 1, стр. 163

²⁹ „Машина кадионица“ је сандук-комора за дезинфекцију (димљење) писама, по узору на опрему из аустријских карантина.

³⁰ Зборник закона и уредби, књ. 2, стр. 51-120

(цитат) Члан 64.

1. Писма која из Турске на Свештога Књаза, или Совјет или на Пошачељства, тако и која на овдашњеј честитој Пашу или Конзула страни Дворова долазе, ако нису од пола палца или цола дебља, не треба отворити, него само добро избосити и после окадити; иначе ако су пакети такови писма дебљи од пол цола онда се они по торњим кувертима или завијуцима морају отворити, а писма, свако избушивши, као и пређашња, довољно окадити неопустивши по шоме ојет ии у пакете, као што су донешена била, завијти и одма, куд ваља отворити.
2. Турска писма која би у кесама или панџликама обшивена дошла, треба пошто се кеса или панџлика лише, по пропису окадити и тако ии издајти. Затворене се шенеће с писмима никако више не проуштају; но ако би такве дошле, да се отворе, од опасни ствари очисте, а с писмима прописно поштујти.
3. При манипулрању такови пакети с писмима добро ваља мошрити да се у њима, осим чисте артије не налази још и друи какви погодришелни или опасни ствари, које кад би се нашло, ваља повадити и уклонити, и писма онако чиста, окадити.
4. Сва приватна писма, посамце или у пакетима, на палтикуларне и приватне људе у Србији долазеће, отворити треба и добро ии са свију страна окадити, па после, као чиста ојет позавијати, карантинским печатом запечатити и тако разаслати. А што се тог у њима, осим пашира, зазорно или опасно нађе, док се прописно не очисти, ништо се прикључено с њима не проушта.
5. Писма приватна или пакети с приватним писмима од пол цола дебљине, која се преко Србије у иностране земље и државе упућују, не отварају се, него се само боду и каде. Но пакете такови приватни писма, кои су дебљи од по палца или о коима се чини, да у њима описани ствари има, треба отворити, и после писма из њи, као и она предигуће шочке, манипулрати.
6. Али сва она писма или пакети с писмима, која ласе, премда за иностране државе адресирана, да се комисионарима, при карантину у месту налазећем предаду, морају се као и она за Србију упућена, отворити и чистити.
7. Од посланика или од Конзула из Турске у кесама од козје глаке пог печатом Посланичества или Конзулата за Аустриско царство упућени пакети не отварају се, него се онако како што дођу, у кесама на јаки кад мећу, а после добро окађена у чисту зодну артију по кесама завију, за шим у нове кесе од козје глаке сложе, издају и отпуштају.
8. Тако се исто и с пакетима погодним, у коима се различни аманети и новци пог печатом Посолства или Конзулата налазе, манипулрати.
9. Писма, дейети и пакети од турски надлажашелства и власника, или од Посланика и Консула страни дворова, на разне стране дворове, њина Посланичества и Министерства упућена, само се споља окаде и тако даље отправљају.
10. Сва горе изложена писма, понаособ или у пакетима, држе се у каду два сата и тако, да се са свију страна добро окаде. Но у шом мошрити ваља, да дим ниде не буде шoliko јак, да се писма без прилике нагараве.

11. Окађена писма прима нејомешани у парламорији служишељ и односе ии у Канцеларију, где се у присуству Директора и Доктора, карантинским печатом запечаћивају, и после поштом или надлежном приликом, куд ласе, шиљу.

12. Одлајање или оклевање у примању и у манипулацији с поштом или иначе, особито званичним путом, долазећи писма, пакети и дейеша стројо се забрањује.

13. Тако се и свакидашња, на парламорију по двапут на дан пре и после подне, долазећа писма одма од дошавши људи куће, незадржано отварају, каде, запечаћавају и после скујно разашилу.

14. А сви они преко Србије за стране државе упућени пакети с писмима, штафетима, дейешама и аманетима из манипулације изиђу, предају се надлежним штамарима, изброивши најпре на њине очи и у урчевима карантинским печатом запечативши, имајући при томе у њином писошу тачно означити и число нашавши се пакети и време доласка с њима у карантин и огласка из истој од стране дирекције.

15. На закљевање како приватни тако и званични лица, дужан је карантин њина писма и у присуству њиним манипулирати.

16. Читање писама како чиновницима и служишељима карантинским, тако и другим људима на која нису адресирани, стројо се забрањује.

У оквиру ове Уредбе налазе се и правила рада за пограничне састанке, која су преписана из раније објављеног Устројенија за састанке (31. октобар 1839. године).

21. јула 1841. године донета су „Правила за страже на пограничном кордону“ овим су прописана правила поступања граничне страже: а) у времену без опасности од епидемије, стража је имала обавезу да заустави сва лица која би покушала да пређу границу где није дозвољено, и упути у најближи карантин; б) у време епидемије куге, стража је имала право да лице које не поштује правила на граници, убије на лицу места. Правила садрже и казнене одредбе за стражаре који би мимо правила службе пропуштали људе преко кордона, (цитат) „...ако би који стражар за добру реч или мишо одстиуио, стројије ће се казити нејо да су сами кордон прескуили, у кужно време за шо ће свакојако лаву изубити“³¹. Накнадно је извршена допуна „Правила за страже“ у вези са обавезама према пошти, Решењем од 11. октобра 1843. године прописано је: „стражари на пограничном кордону дужни су да писма која до њих дођу, без задржавања уредно и тачно, имају у оближњи карантин или састанак носити“³².

6. октобра 1841. године донета је „Уредба о одредељењу форме и величине печата свију надлежашелства Књажества Србској“, чланом 8 прописано је, „Сви Ђумруци, Карантини и Састанци имају једнаке и равне печате, у величини мало мањи од Судској печата, с најисом: Књажества Србској Карантин...(назив)...; Књажества Србској Састанак... (назив)...“³³. Печати са називом санитарне установе постојали су и били у употреби пре доношења Уредбе, коришћени су од првог дана,

³¹ Зборник закона и уредби, књ.2, стр. 121-132

³² Санитетски зборник, књ. 1, стр. 209

³³ Зборник закона и уредби, књ. 2, стр. 136-138

налазимо их у различитим величинама и текстом (контумац или карантин). Према правилу, печати карантина и састанака употребљавани су за обележавање писама после извршене дезинфекције (кађења). Печатирање писама вршено је воском (воштани-печат) или мастилом (негатив-жиг), у оба случаја ради се о отиску једног-истог печата. Овом Уредбом печати су унифицирани, али у појединим санитарним установама на кордону (*нпр. карантин алексиначки*) упоредо су коришћени и стари печати.

21. октобра 1843. године донета је *Карантинска Тарифа*, по којој је једино пошта ослобођена плаћања таксе, за писма се није плаћала „*чистишелна шакса*“³⁴.

Србија се и на међународном плану повезује:

– по основу санитарне заштите, 1844. године склопљена је *Санишешка конвенција* са Аустријом о узајамном обавештавању о кретању инфективних болести код људи и животиња. Успостављање српског санитарног кордона и показани резултати у раду, умногоме су допринели опуштенијем раду аустријског кордона. То је био разлог што је земунски карантин увек био спреман на узајамну сарадњу и пружање сваке врсте стручне помоћи.

– осим тога, Србија је преко установа на санитарном кордону повезана поштанским саобраћајем са прекограничним земљама. Кроз Србију је пролазио „*Цариградски друм*“ важна саобраћајница између Турске и средње Европе, на коме је алексиначки контумац са карантином постао значајно место за путнички, трговачки и српско-турски поштански саобраћај, исто тако и за инострани, посебно аустријску и енглеску транзитну пошту. На основу *Устројенија њоштанској заведенија* (донетог 15. октобра 1843. године)³⁵ карантини и састанци били су повезани са унутрашњим поштанским линијама; чланом 2 одређене су четири главне линије чиме је преко санитарног кордона спојен унутрашњи и спољни саобраћај, и уједно трасиран пут за транзит поште кроз Србију. Главне поштанске линије:

1) Од Београда, преко Гроцке, Пожаревца, Крушевице, Милановца, Брзе Паланке и Неготина, до Радујевца.

2) Од Београда, преко Гроцке, Колара, Паланке, Баточине, Јагодине, Ћуприје, Параћина и Шупељка, до Алексинца.

3) Од Београда, преко Гроцке, Колара, Паланке, Баточине, Крагујевца, Бруснице, Чачка, Пожеге и Ужица, до Мокре Горе.

4) Од Београда, преко Палежа и Шапца, до Лознице.

У наставку *њоштанској устројенија* чланом 3 одређене су и *њоиречне* поштанске линије, којим су направљене везе између четири главне линије, и тиме створена мрежа поштанских линија која је покривала целу територију Србије.

Постојала је стална обавеза да се прати здравствена ситуација на турској територији, и у зависности од опасности појаве заразне болести, усклађиван је режим рада на српском кордону. Водило се рачуна да без оправдане потребе санитарне мере не успорвају проток људи, робе, стоке, поште...Посебно је био оптерећен алексиначки

³⁴ Зборник закона и уредби, књ. 2, стр. 277-286

³⁵ Српске Новине, бр. 84 (20. октобар 1843. г).

карантин, и поред могућности да месечно пропусти 1.000 путника. У међувремену и Турска почиње да предузима мере у циљу заштите јавног здравља и од 1838. године успоставља прве санитарне установе, чиме је временом ширење заразних болести из турских земаља донекле стављено под контролу. То је био разлог да „Појечителство Внутрењи Дела“ предложи Совјету крајем 1856. године „с обзиром да је већ дужи временски период здравље добро у Турском Царству“ да се ублаже санитарне мере на кордону у складу са чл. 12 (Поступак са људима у здраво време) Уредбе о карантинима и сасианцима, из 1841. године. Осим тога, предлаже се и ублажавање мера манипулације са писмима, при садашњим околностима здравља у Турској, и сходно томе измену чл. 64 Уредбе. Предложене промене би важиле све док стање здравља у Турској не представља опасност за јавно здравље Србије, у супротном Уредба би се у потпуности вратила на снагу. Совјет је 15. јануара 1857. године одобрио примену чл. 12, што је омогућило лакши и бржи прелазак границе, и доноси одлуку о промени чл. 64. Измена се односи на тачке 1, 2, 3, 4, 5, 6 и 13 поменутог члана Уредбе, и гласи: „да се без разлике никое у овим тачкама поменуто писмо, или пакети, не отвара, него само добро избодје и окади; а на пакетима да се печат карантински као излишан изостави“³⁶. Ове измене скратиле су задржавање писмоноша кроз санитарне установе, писма и пакети задржавани су два часа: пола сата је било потребно да се избодје, један сат да буду у каду (димљена), пола сата припрема за експедицију и предају писмоношама. Затим, „Појечителство иносрани дела“ упућује посебан захтев да алексиначки карантин скрати кађење на пола часа за аустријску пошту пристиглу из Цариграда, што је и одобрено.

На унутрашњополитичком плану у Србији долази до промене владајуће династије. Одлуком Светоандрејске скупштине децембра 1858. године смењен је кнез Александар Карађорђевић, и после деветнаест година изгнанства враћен је у Србију кнез Милош Обреновић. Остарели Кнез влада још две године, до своје смрти, наслеђује га син - кнез Михаило Обреновић III.

Следе године без епидемија заразних болести са турске територије, што доводи до предлога два министарства, Унутрашњих дела и Финансија, о промени и допуни постојећих санитарно-полицијских и пратећих финансијских прописа. Кнез Михаило уз сагласност Совјета одобрава промену, која је објављена 16. маја 1861. године.³⁷

Чл. 1, Овлашћује се „Појечителство Внутрењи Дела“ да може, до сада важеће санитарне прописе (из 1839. и 1841. године), цитат „према показаним потребама обуставити, и такве оне у законску силу своју повратити, и тако исто да може, придржавајући се законских одређења у истим уредбама прописани, нове наредбе и упуштања у обзиру санитетско-полицијски издавати,....“.

Чл. 5, Свако онај, ко кришом или насилно мимо санитарних установа из Турске у земљу уђе „иа било то и у време кад санитетски прописи о чишћењу обустављени буду, сматраће се за кордонопреступника, и као такве по закону казни“.

³⁶Зборник закона и уредби, књ. 10, стр. 1

³⁷Зборник закона и уредби, књ. 14, стр. 88

Чл. 9, У условима смањене опасности од заразних болести извршено је знатно смањење броја службеника у свим санитарним установама на кордону. Прописан је број службеника за сваки карантин појединачно, *алексиначки карантин* као најпрометнији: директор, један осмотритељ, два латова коњичка, два латова пешака, четири гвардијана. Директор је уједно био и карантински доктор, послове писара, амбарџије, ...обављао је неко од запослених по потреби. Одређен је број службеника и за *карантине*: у Радујевцу, Рачи, Мокрој Гори, Рашкој и полу-карантин Пандирало, који је Указом од 7. јула 1846. године од састанка преобраћен у полу-карантин ³⁸.

На овај начин, до тада важећи санитарни прописи биће примењивани повремено према указаној потреби ради заштите земље од заразне болести која би евентуално долазила споља. Овим је обустављена прописана манипулација поште у санитарним установама, *„писма која из сџране државе к нама долазе да се не каде, нишџи ошварају или боду; она ће се колико се карантинској надзора шџиче, кроз истџе слободно џроушџаши“* ³⁹. То није значило да је чл. 64 (Уредбе, из 1841. године) потпуно суспендован, напротив, остављена је могућност све до краја рада санитарног кордона да може бити враћен на снагу. У приликама када је постојала потреба заштите здравља могла је бити вршена дезинфекција писама *„док добро сџање здравља у Турској шџрајало буде, од доскорашњих џосџуџака у карантинима џривремено одсџуџиши; но за случај, ако би се оџасне за наше ошечесџво околностџи здравља и оџеџ џојавиле да џоменушџи чл.64 у доскорашњу снаџу сџуџиши има“*. Као потврда за примену овакве праксе сведоче сачувана дезинфикована писма из периода после 1861. године. Санитарни кордон као превентива заштите здравља, у наредном периоду биће проширен новим установама и остаће у функцији наредних 25 година.

Догађаји у наступајућим годинама битно ће утицати на прилике у Србији. Кнез Михаило бива убијен у атентату 10. јуна 1868. године. За наследника је проглашен малолетни Милан Обреновић IV (унук Милошевог брата Јеврема). Стицањем пунолетства 1872. године кнез Милан преузима власт. Следе два српско-турска рата 1876-78. г. што се завршило поразом Турске, и поводом таквог исхода на Берлинском конгресу (13. јула 1878. године) донета је одлука о независности Кнежевине Србије. Осим статуса самосталне државе, Србији припадају и нове територије, четири округа: Нишки, Пиротски, Топлички и Врањски. Нова граница је одређена према *Прошџоколу о демаркационој линији између срџских и шџурских шџруџа* из фебруара 1878. године. ⁴⁰

Успостављање нове границе условило је измештање санитарног кордона на нову линију разграничења. Тим поводом кнез Милан проглашава *Законодавно решење*:

³⁸Полу-карантин је састанак „ на коме ће се прелазак (људи, робе, животиња,...) само у мирно и здраво време допуштати, а у случају какве опасности ма од које стране долазила, одма укинути,“ Зборник закона и уредби, књ. 3, стр. 120

³⁹Распис попечитељства вунутар. дела (02.06.1861), СБр. 950; Санитетски зборник, књ. 1, стр. 143

⁴⁰Зборник закона и уредби, књ. 32, стр. 283

1. Да се карантинска и сасџаначка надлежашелсџва, која су била на старој граници Србије према Турској, измести ближе, на садањој граници Србије према Турској и Кнежевини Буџарској. Где ће на ком месту које надлежашелсџво бити, одређује Књаз својим Указом, на предлој министра унутрашњих дела а по саслушању министарској савџа.

2. Поред џоја овлашћује се министар унутрашњих џослова, да на Дрини отвори два нова сасџанка и џостави џотребне званичнике и служитеље из суме одређене буџетом за рачунску 1879. г. на карантине и сасџанке....., 5. јануара 1879. године у Нишу ⁴¹.

На основу овог Законодавној решења издато је више указа, од стране кнеза Милана, о успостављању санитарних установа на новој граници:

- Указ,

чл. 1) Полу-карантин обреновачки на џуџу Пирој - Софија измести се за сада код Суковској Мосџа џод именов „џолу-карантин суковској мосџа“.

чл. 2) Отварају се нови састанци на југоисточној граници Србије и то:

а) Код Дешчаној Кладенца на друму између Лесковца, Власоџинца и Трна џод именов „сасџанак дешчаној кладенца“, и

б) У селу Ржани на друму берковачком џод именов „ржански сасџанак“

„На обојим сасџанцима вршиће дужност саниџеџску џо један лаџов, који ће џотчињени бити џолу-карантину суковској мосџа“ 28. јула 1879. године у Нишу ⁴².

-Указ, да у Власини окруја врањској отвара се нов сасџанак џод именов „сасџанак власински“, који ће сџајати џод уџраву карантина алексиначкој, и вршиће дужност у џом сасџанку један лаџов, 28. септембра 1879. г. у Београду ⁴³.

-Указ, да се карантин алексиначки измести за сада у Врању џод именов „карантин врањски“, 28. новембра 1879. године у Нишу ⁴⁴.

-Указ, да се отвара нов састанак према Босни у Бајиној Башти под именов „сасџанак бајине башџе“ џде ће вршићи дужност један лаџов џод уџравом карантина мокроџорској....., 27. фебруара 1880. године у Београду⁴⁵.

Пре објаве Законодавној решења, крајем 1878. године сасџанак Јанкова Клисура са својим особљем измештен је у Куршумлију на нову границу према Турској, где је формиран „сасџанак куршумлијски“ ⁴⁶.

⁴¹Зборник закона и уредби, књ. 34, стр. 104

⁴²Зборник закона и уредби, књ. 35, стр. 3

⁴³Зборник закона и уредби, књ. 35, стр. 5

⁴⁴Зборник закона и уредби, књ. 35, стр. 9

⁴⁵Зборник закона и уредби, књ. 35, стр. 209

⁴⁶Архив Србије, Регистар МУД -С 1878, (С) бр.3706, фасцикла IV, ред. 4

Затим 1879. године и састанак Суповачки измештен је у Балта Бериловац, место на путу Књажевац, Кална, до прелаза Св.Никола (нова граница са Кнежевином Бугарска), где је формиран „*сасџанак балџабериловачки*“⁴⁷.

Овим је санитарни кордон измештен на нову границу, проширен новим установама, све у циљу превентивне здравствене заштите Србије од потенцијалних епидемија са турске територије. Дужност *Министарства унутарних дела* (по Овлашћењу из чл. 1, од 16. маја 1861. године) јесте да у случају потребе активира примену санитарних прописа, у трајању и режиму који осигурава заштиту земље. Ово се односило и на поступање са поштом пристиглом из иностранства, дезинфекција писама је могла бити вршена само по налогу *Министарства унутарних дела* када су то здравствене прилике захтевале. Нема поузданих података када или у ком временском периоду је дошло до потребе за примену санитарних мера из чл. 64 Уредбе. Дезинфикована писма из овог периода су ретка, мали број је сачуван, познато је неколико: писмо из Турске (1865. године) са жигом *каранџина алексиначкој*,..... и најкасније познато писмо, послато из Кнежевине Бугарске (1885. године) са жигом *џолу-каранџина Суковској Мосџа*.

Народна Скупштина Кнежевине Србије (22. фебруара 1882. године) доноси одлуку о уздизању књажевства у ранг Краљевине Србије⁴⁸. Што ће поред осталог довести до законодавних усклађивања симбола државности, као што је Закон о њрбу Краљевине Србије⁴⁹. У складу са тим извршена је замена печата државних установа, чиме су обухваћене и санитарне установе. Осим грба, на новим печатима прилагођен је и текст назива државе: „*Кр. Срџ. Полу-Каранџин Суковској Мосџа*“, „*Краљ. Срџ. Мокроџорски Каранџин*“, „*Краљ. Срџ. Каранџин Радујевац*“. Поред наведених, нови печати осталих каранџина и састанака из периода Краљевине нису познати, што не значи да нису постојали и били у употреби. У прилог ове претпоставке, између осталог, иде сачуван запис министарства унутрашњих дела о набавци печата за: *каранџин мокроџорски (2)*⁵⁰, *сасџанак ржански*⁵¹, *сасџанак балџабериловачки*⁵², итд.

⁴⁷Архив Србије, Регистар МУД –С 1879, (С) бр. 4641, фасцикла II, ред. 182

⁴⁸Зборник закона и уредби, књ. 37, стр. 54

Кнез Милан Обреновић IV проглашен је за краља под именом Милан Први.

⁴⁹Зборник закона и уредби, књ. 37, стр. 132

⁵⁰Архив Србије, Регистар МУД-С 1886, (К) бр. 135, фасцикла VII, ред 68

⁵¹А.С. Регистар МУД-С 1886, (С) бр. 158, фасцикла VII, ред. 83

⁵²А.С. Регистар МУД-С 1886, (С) бр. 4351 фасцикла XIII, ред. 1000

У интересу штедне 22.октобра 1886. године донет је Закон о укидању државних надлештава и звања⁵³ којим се, сва административна звања у свим надлештвима и по свим струкама и гранама државне управе, као и сама надлештва, на предлог дотичног министра, могу укинути Краљевим указом као сувишна. Послови укинутих надлештава предаће се, посебним Краљевим указом, другим надлештвима једнакој круја рада.

На предлог министра унутрашњих дела, према одредбама закона о укидању надлештава и звања, Краљ објављује Указ у „Српским Новинама“⁵⁴, којим се од 25. новембра 1886. године укидају карантини: врањски, мокрогорски, рашки, радујевачки, рачански, полу-карантин Суковског Моста; и састанци: Шепачке Аде, Бајине Баште, љубовијски, Василијине Чесме, куршумлијски, балтабериловачки, власински, Дешчаног Кладенца, ржански и Вршке Чуке. Особље, до тада запослено у карантинима и састанцима, једним делом је пензионисано, а остали су стављени на располагање другим надлештвима. Тако је после педесет година од оснивања укинут српски санитарни кордон, на основу чл. 3 поменутог закона његове послове преузеле су царинарнице.

Треба подсетити да је аустријски санитарни кордон укинут петнаест година раније, 1871. године. Престанком рада кордона није престала потреба за здравственом заштитом земље од спољњих епидемија. У Србији је и после 1886. године настављено са овим видом заштите, али на другачије организован начин, прилагођен новим европским стандардима заштите здравља.

Са реорганизацијом санитета почело се неколико година раније 30. марта 1881. године, доношењем Закона о уређењу санитарне структуре и очувању народног здравља⁵⁵. Новим законом (чл. 18 и 19) потврђена је дотадашња организација заштите земље од уношења заразних болести и њиме су задржане санитарне установе дуж државне границе: карантини, полу-карантин, гранични састанци и скелски латови⁵⁶. После пет година примене новог закона од ових установа се одустало, као што је већ поменуто санитарни кордон је укинут 1886. године. Напуштена је стара организација здравствене заштите од уношења заразних болести из иностранства, ова материја организационо и законодавно биће на нов начин накнадно уређена Расписом о мерама против уношења људске кује⁵⁷, издатим од стране Министарства унутрашњих дела, на основу чл. 1 и 33 Закона о очувању народног здравља (из 1881. године).

⁵³Зборник закона и уредби, књ. 42, стр. 188

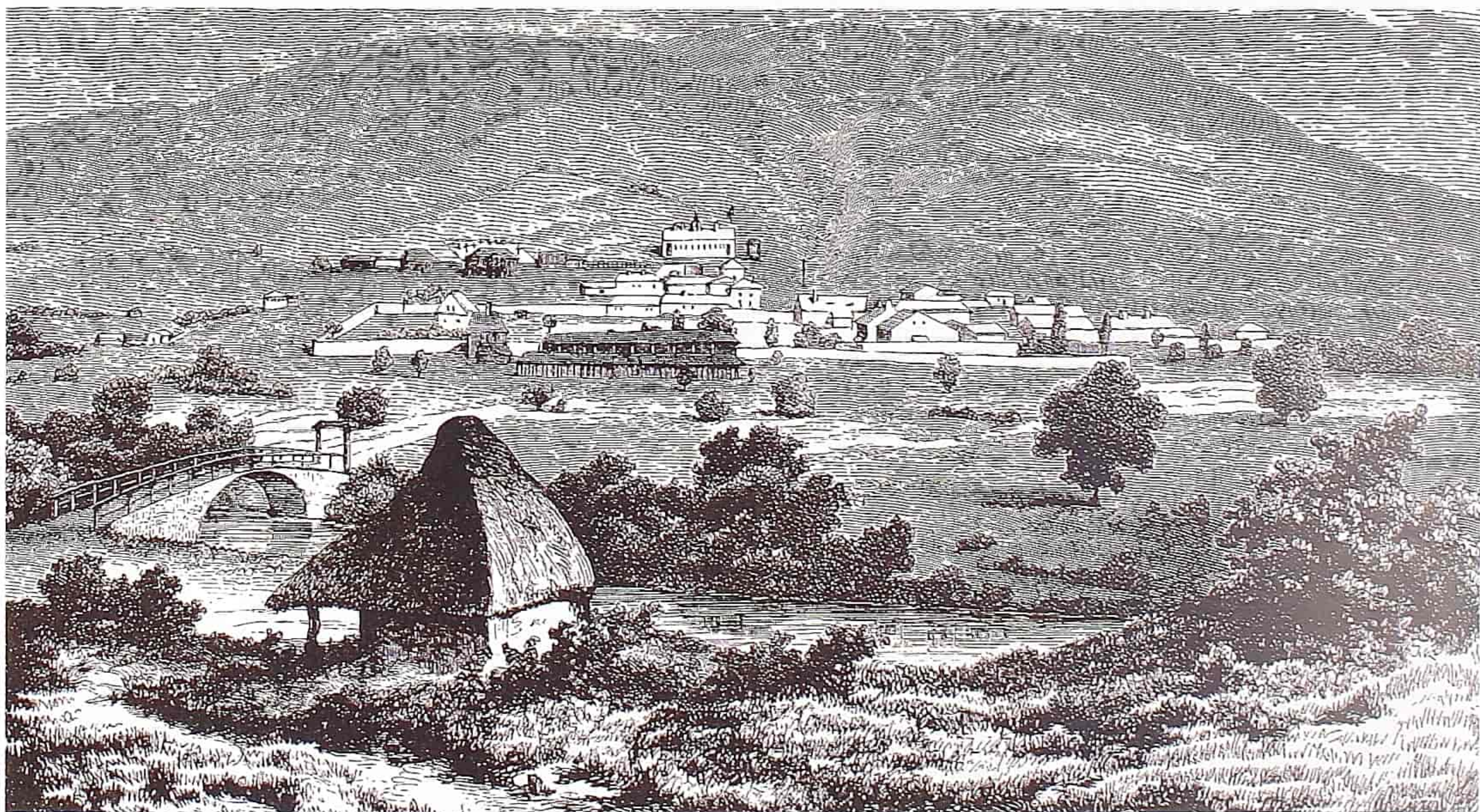
⁵⁴„Српске Новине“ бр. 265, од 27. новембра 1886. г.

⁵⁵Зборник закона и уредби, књ. 36, стр. 369-498

⁵⁶Скелски латов, државни службеници у пристаништима на граничним рекама са Аустро-Угарском задужени за контролу промета људи, робе, животиња, поште...

⁵⁷Санитетски зборник, књ. 3, свеска 1, стр. 210-219, Распис: Сбр. 11702

Поштанске пошиљке из иностранства и убудуће ће бити третиране као потенцијални преносиоци заразних болести. Развојем железничке мреже у Србији и повезивањем са иностранством, створени су услови да се међународни поштански саобраћај обавља, осим граничним рекама, сада и железницом, што је омогућило контролу кретања поштанских пошиљака у ванредним приликама. До информације где се у иностранству појавила епидемија брзо и поуздано се долазило посредством телеграфске комуникације, после таквог сазнања *Министарство унутрашњих дела* било је дужно да на основу *Расписа*, за случај појаве заразне болести донесе посебан акт и о томе „која се мести у иностранству смајрају зараженим“ објави службено саопштење у Српским Новинама. Улазак путника, робе и поште сувоземним путем у Србију, у оваквим приликама био је дозвољен само железничком пругом. Мерама из *Расписа* предвиђена је привремена забрана увоза и провоза кроз Србију робе и ствари из зараженог подручја (места), чиме је био обухваћен и поштански саобраћај. С обзиром да се укидањем санитарног кордона престало са праксом дезинфекције (кађења) писама, поменути *Распис* предвиђа привремену забрану пропуштања у земљу поштанских пошиљака из зараженог места, „Из места заражених људском кућом забрањује се за Србију увоз и провоз следећих ствари: поглавље (А), тачка (г) поштанских пошиљака звани *colis - postaux*“⁵⁸. Контролу спровођења привремене мере забране увоза обављале су царинарнице на пограничним железничким станицама и речним пристаништима.

Карантинска станица у Рашкој, 1860. године.
(зидана зграда у другом плану)

⁵⁸Санитетски зборник, књ. 3, свеска 1, стр. 212

ПЕЧАТИ САНИТАРНИХ УСТАНОВА У СРБИЈИ 1836–1886. Г.

ТИП	КОНТУМАЦ-КАРАНТИН АЛЕКСИНАЦ	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p>"конџумац алексиначки"</p>	 <p>е. црџеж</p>
2.	 <p>"конџумац алексиначки"</p>	 <p>е. црџеж</p>
3.	 <p>"каранџин алексиначки"</p>	 <p>е. црџеж</p>
4.	 <p>(од 1843 год.)</p> <p>"конџумац алексиначки"</p>	 <p>е. црџеж</p>

* Текст на печатима преведен са славеносрпског на савремено српско писмо.

ТИП	КОНТУМАЦ-КАРАНТИН АЛЕКСИНАЦ	РЕКОНСТРУКЦИЈА
5.	 <p><i>"књаж срб. карантин алексиначки"</i></p>	 <p><i>е. црџеж</i></p>
6.	 <p><i>"карантин алексиначки"</i></p>	 <p><i>е. црџеж</i></p>
7.	<p>ВИЂЕН У КАРАНТИНУ ЗА У АЛЕКСИНЦУ 18 N ДИРЕКТОР</p>	
ТИП	КОНТУМАЦ БРЕГОВО	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p><i>"печай контумаца бреговског"</i></p>	 <p><i>е. црџеж</i></p>

ТИП	КОНТУМАЦ-КАРАНТИН РАДУЈЕВАЦ	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p><i>"печай коншумаца радуева"</i></p>	 <p><i>е. цршеж</i></p>
2.	 <p><i>"печай коншумаца радуевачко"</i></p>	 <p><i>е. цршеж</i></p>
3.	 <p><i>"књаж. срб. караншин радуевачки"</i></p>	 <p><i>е. цршеж</i></p>
4.	 <p>(од 1882 год.)</p> <p><i>"краљ. срп. караншин радујевац"</i></p>	

ТИП	КОНТУМАЦ-КАРАНТИН РАЧА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p data-bbox="312 810 1483 916"><i>"печай контумаца рачанског"</i></p>	 <p data-bbox="1597 834 1887 910"><i>е. цршеж</i></p>
2.	 <p data-bbox="343 1484 1462 1590"><i>"печай каранџине рачанске"</i></p>	 <p data-bbox="1587 1515 1887 1590"><i>е. цршеж</i></p>
3.	 <p data-bbox="312 2150 1483 2255"><i>"печай каранџина рачанског"</i></p>	 <p data-bbox="1587 2165 1887 2240"><i>е. цршеж</i></p>
4.	 <p data-bbox="302 2800 1483 2906"><i>"књаж срб. каранџин рачански"</i></p>	 <p data-bbox="1587 2815 1887 2890"><i>е. цршеж</i></p>

ТИП	САСТАНАК ШЕПАЧКА АДА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p data-bbox="265 828 1425 931">"књаж срб. састанак шепачке аде"</p>	 <p data-bbox="1549 852 1848 931">е. црџеж</p>
ТИП	САСТАНАК ЉУБОВИЈА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	<p data-bbox="459 1354 812 1433">(од 1846. год)</p> <p data-bbox="273 1524 1404 1626">"књаж срб. састанак љубовиски"</p>	 <p data-bbox="1558 1554 1860 1632">е. црџеж</p>
ТИП	КОНТУМАЦ-КАРАНТИН МОКРА ГОРА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p data-bbox="294 2243 1446 2346">"печай конџумаца мокрогорског"</p>	 <p data-bbox="1558 2255 1860 2334">е. црџеж</p>
2.	 <p data-bbox="294 2818 1446 2921">"књаж срб. каранџин мокрогорски"</p>	 <p data-bbox="1558 2830 1860 2909">е. црџеж</p>

ТИП	КОНТУМАЦ-КАРАНТИН МОКРА ГОРА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
3.	 <p style="text-align: center;">(од 1882. год.)</p> <p style="text-align: center;"><i>"краљ. срб. мокрогорски карантин"</i></p>	 <p style="text-align: center;"><i>е. цртеж</i></p>
ТИП	САСТАНАК ВАСИЛИНА ЧЕСМА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p style="text-align: center;"><i>"књаж срб. састанак василине чесме"</i></p>	 <p style="text-align: center;"><i>е. цртеж</i></p>
ТИП	САСТАНАК РАШКИ - до 1846. год.	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p style="text-align: center;"><i>"књаж срб. састанак рашки"</i></p>	 <p style="text-align: center;"><i>е. цртеж</i></p>
ТИП	КАРАНТИН РАШКИ - од 1846.год.	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p style="text-align: center;"><i>"књажества србие карантин рашки"</i></p>	 <p style="text-align: center;"><i>е. цртеж</i></p>

ТИП	САСТАНАК ЈАНКОВА КЛИСУРА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <i>"књаж срб. састанак јанкове клисуре"</i>	 <i>е. црџеж</i>
ТИП	САСТАНАК СУПОВАЦ	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <i>"књаж срб. састанак суџовачки"</i>	 <i>е. црџеж</i>
ТИП	САСТАНАК ПАНДИРАЛО	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <i>"састанак ѓандирало"</i>	 <i>е. црџеж</i>
2.	 <i>"књаж срб. састанак ѓандирала"</i>	 <i>е. црџеж</i>

ТИП	САСТАНАК ГРАМАДА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p data-bbox="472 680 1295 786">"састанак грамада"</p>	 <p data-bbox="1574 710 1926 786">е. црѣж</p>
2.	 <p data-bbox="331 1315 1440 1421">"књаж срб. састанак грамадски"</p>	 <p data-bbox="1564 1330 1926 1406">е. црѣж</p>
ТИП	САСТАНАК ВРШКА ЧУКА	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p data-bbox="321 2010 1481 2131">"књаж срб. састанак вршке чуке"</p>	 <p data-bbox="1574 2026 1906 2116">е. црѣж</p>
ТИП	ПОЛУ-КАРАНТИН СУКОВСКИ МОСТ	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	<p data-bbox="383 2525 777 2615">(од 1879 год.)</p> <p data-bbox="362 2782 1398 2887">"каранѣин суковског моста"</p>	 <p data-bbox="1564 2797 1895 2887">е. црѣж</p>

ТИП	ПОЛУ-КАРАНТИН СУКОВСКИ МОСТ	РЕКОНСТРУКЦИЈА
1.	 <p>(од 1882. год.)</p> <p>"крал. срб. полу-карантин суковског моста"</p>	 <p>е-цртеж</p>

Жиг коришћен за визирање пасоша у карантину алексиначком тип 7:

"Виђен у карантину за
у Алексинцу 18.....N.....
директор"

РУЧНИ УПИСИ НА ПИСМИМА КАО ПОТВРДА ДЕЗИНФЕКЦИЈЕ

КОНТУМАЦ ПОРЕЧ (1831 год.)

1.

Прешло преко Контумаца Поречког
 17 Марта 1831. год.

БУКУРОВАЧКИ КОРДОН (1837 год.)

2.

Принимљиво и остављено при Кордону Букурова-
 чком 2. Септембра 1837. год. - ноту.

3. **ДРАГОЦВЕТ (1837 год.)**

Сметано

КАРАНТИН ЛЈУБОВИЈА (до 1846 год.)

4.

Сведочење од № 17.
 Мисао и поштом. Сведочење
 Карантин
 Антони Мараћин
 25^а Новембра 1839.
 у Мараћини

**САНИТАРНИ КОРДОН
У СРБИЈИ (1836-1886)**

Каранџини у месџима:

Алексинач (укинут 28.11.1879)

Брегово (укинут 14.11.1837)

Радујевац

Рача

Љубовија (од 1846 састанак)

Мокра Гора

Врање (од 1879)

полу-карантин Суковски Мост (од 1879)

Сасџанци у месџима:

Шепачка Ада

Бајина Башта (од 1880)

Василина чесма

Рашка (од 1846 карантин)

Јанкова Клисуре (укинут 1878)

Суповац (укинут 1879)

Пандирало (од 1846 полу-карантин, укинут 1879)

Грамада (укинут 1879)

Вршка чука

Балта Бериловац (од 1879)

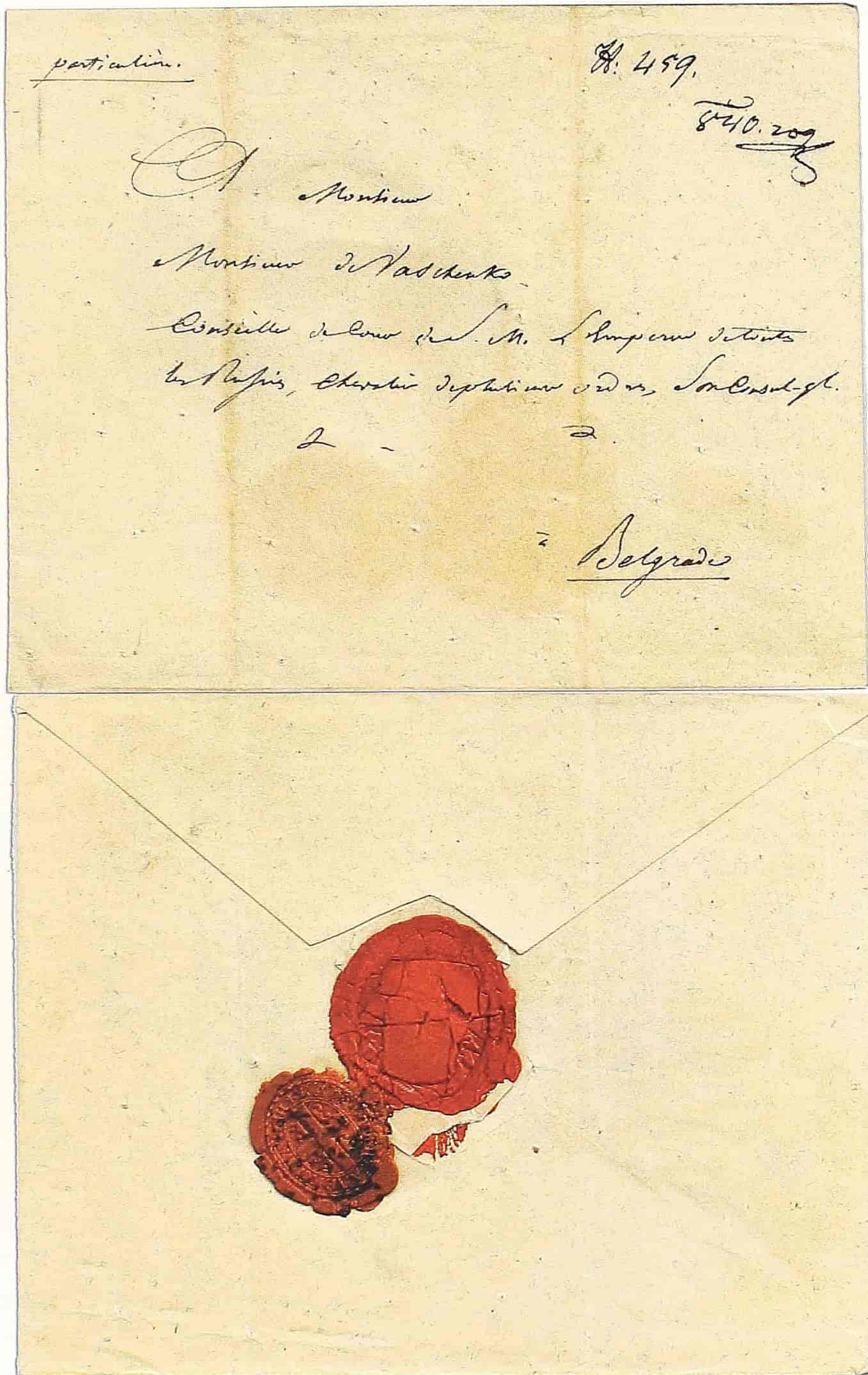
Ржана (од 1879)

Дешчани Кладенац (од 1879)

Власина (од 1879)

Куршумлија (од 1878)

КАРАНТИН У АЛЕКСИНЦУ (1836-1879. ГОДИНЕ)

1840. година. Писмо из Турске са ознаком *партикуларно* (засебно) послато курирском *поштом* за Србију, заустављено на српској граници у карантину алексиначком, где је дезинфиковано (избоцкано и окађено), за потврду извршења на полеђини отиснут воштани-печат "карантин алексиначки"-тип 3, и послато до одредишта у Србији (Београд).

*Упис на писму „*particulière*” јесте инструкција за засебно поштанско-манипулативно поступање.

КАРАНТИН У АЛЕКСИНЦУ (1836-1879. ГОДИНЕ)

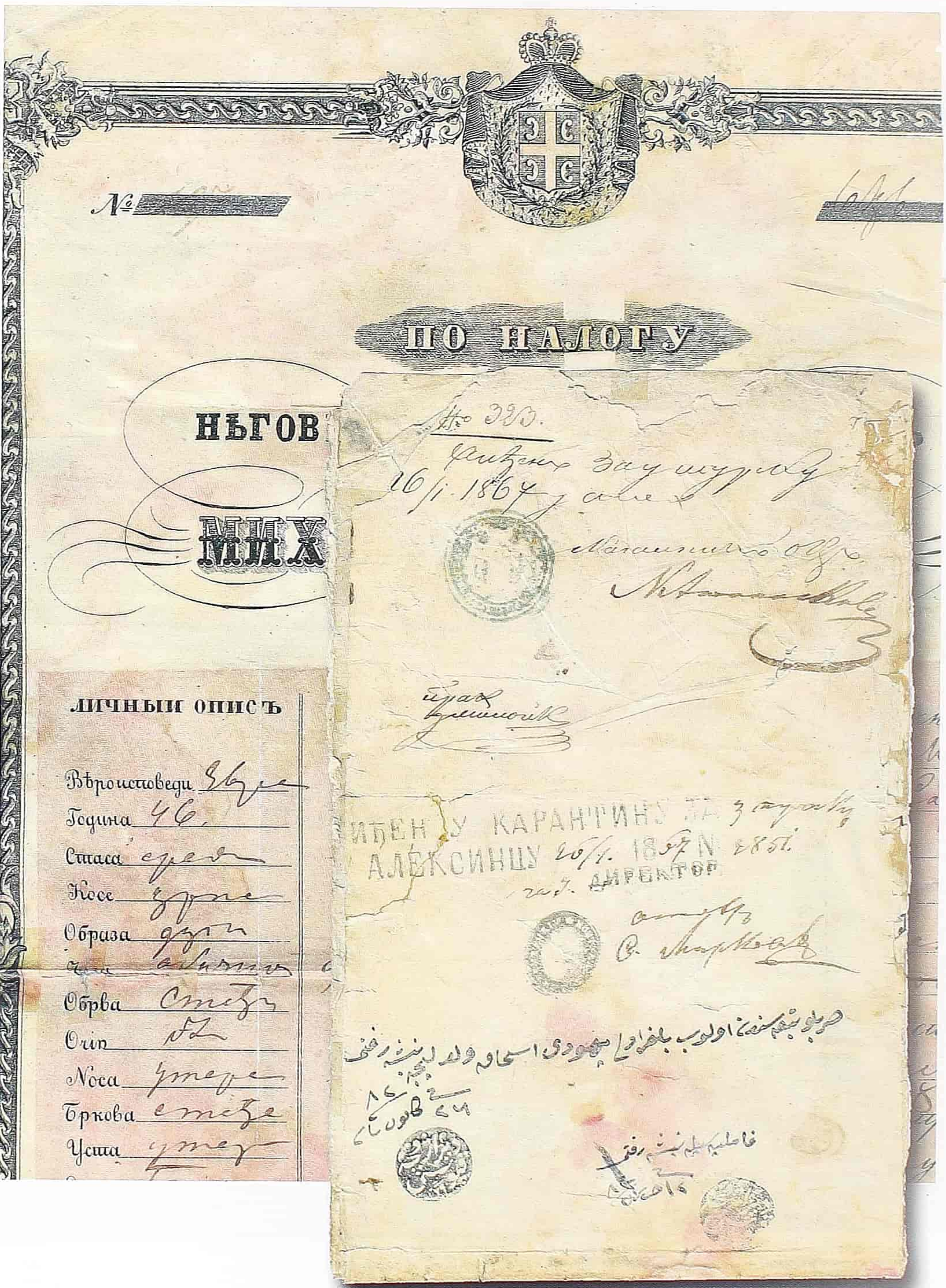

Слагодородному Глашоднику Директору
 Каранџина Алексиначког,
 Др Мисодоровићу.

У
 Алексиначког.

1848. година. Писмо из Турске послато курирском поштом за Србију, заустављено на српској граници у каранџину алексиначком, где је дезинфиковано (отворено и окађено), за потврду извршења затворено воштаним-печатом "каранџин алексиначки"-тип б, и испоручено примаоцу у Алексинцу.

КАРАНТИН У АЛЕКСИНЦУ (1836-1879. ГОДИНЕ)

№

ПО ПАСОШУ

ИВАН

МИХ

№ 323.
Издат за упуштање
16/1 1867 у Алексинци

Министарство
Иван Милошевић

Број
Иван Милошевић

ЛИЧНИ ОПИСЪ

Вроисповеди Збује
 Година 46.
 Стаса сред
 Носе узне
 Образа дуги
и адим
 Обрва стиза
 Оци дз
 Носа умене
 Бркова стиза
 Уста умене

ВИЂЕН У КАРАНТИНСКОМ ЗАУПУШТАЊУ
АЛЕКСИНЦИ 26/1 1867 N. 851.
Директор

В. Милошевић

صوبو پنشنده اولوب بلخا اولجا پهودي اسما و ولد ليدنه رفتي

۱۶
۱۸۶۷

فاطمه بنت محمد رفتي

1867. година. Пасош, на полеђини отиснут негатив-жиг "виђен у карантину за у Турску, у Алексинцу 26/1/1867 N. 851, директор(йоййис)..."-тип 7, и негатв-жиг "контумац алексиначки"-тип 4, као потврда да је лице напустило земљу у месту према одобрењу у пасошу.

КАРАНТИН У РАДУЈЕВЦУ (1837-1886. ГОДИНЕ)

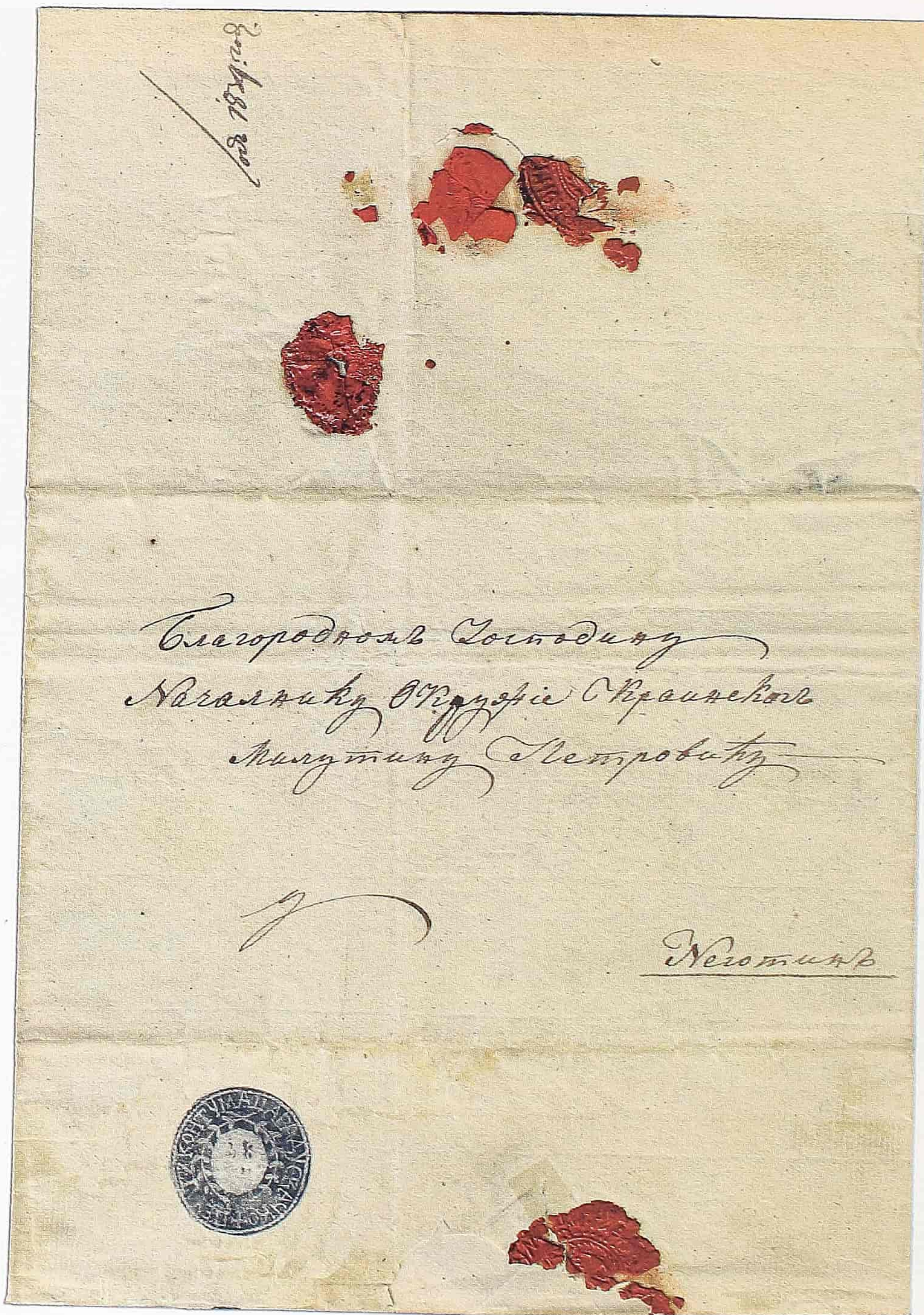
تقدیرہ یولفونبات جہا ملہ

Свокогородному Голшаднику
Полковнику и Кавалеру Силебра-
ну Стефановичу и др.

у
Неготину
или где буде.

1837. година. Писмо из Влашке послато курирском њошћом за Србију, заустављено на српској граници у карантину радујевачком, где је дезинфиковано (отворено и окађено), за потврду извршења затворено воштаним-печатом "печат коншумаца радуева"-тип 1, и послато до одредишта у Србији (Неготин).

КАРАНТИН У РАДУЈЕВЦУ (1837-1886. ГОДИНЕ)

1838. година. Писмо из Влашке послато курирском поштом за Србију, заустављено на српској граници у карантину радујевачком, где је дезинфиковано (отворено и окађено), за потврду извршења затворено воштаним-печатом "печат коншумаца радуева"-тип 1, и на полећини отиснут негатив-жиг "печат коншумаца радуевачко"-тип 2, затим послато до одредишта у Србији (Неготин).

КАРАНТИН У РАДУЈЕВЦУ (1837-1886. ГОДИНЕ)

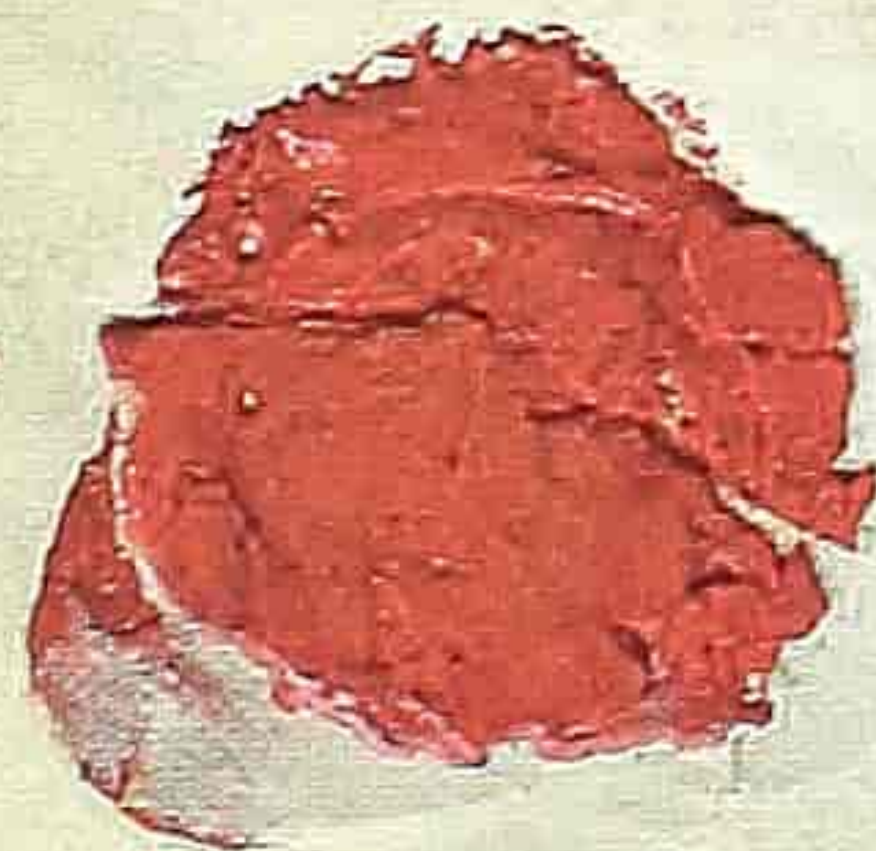
Славному

Началнику пошти у Митрополитском

Управном Канцелару

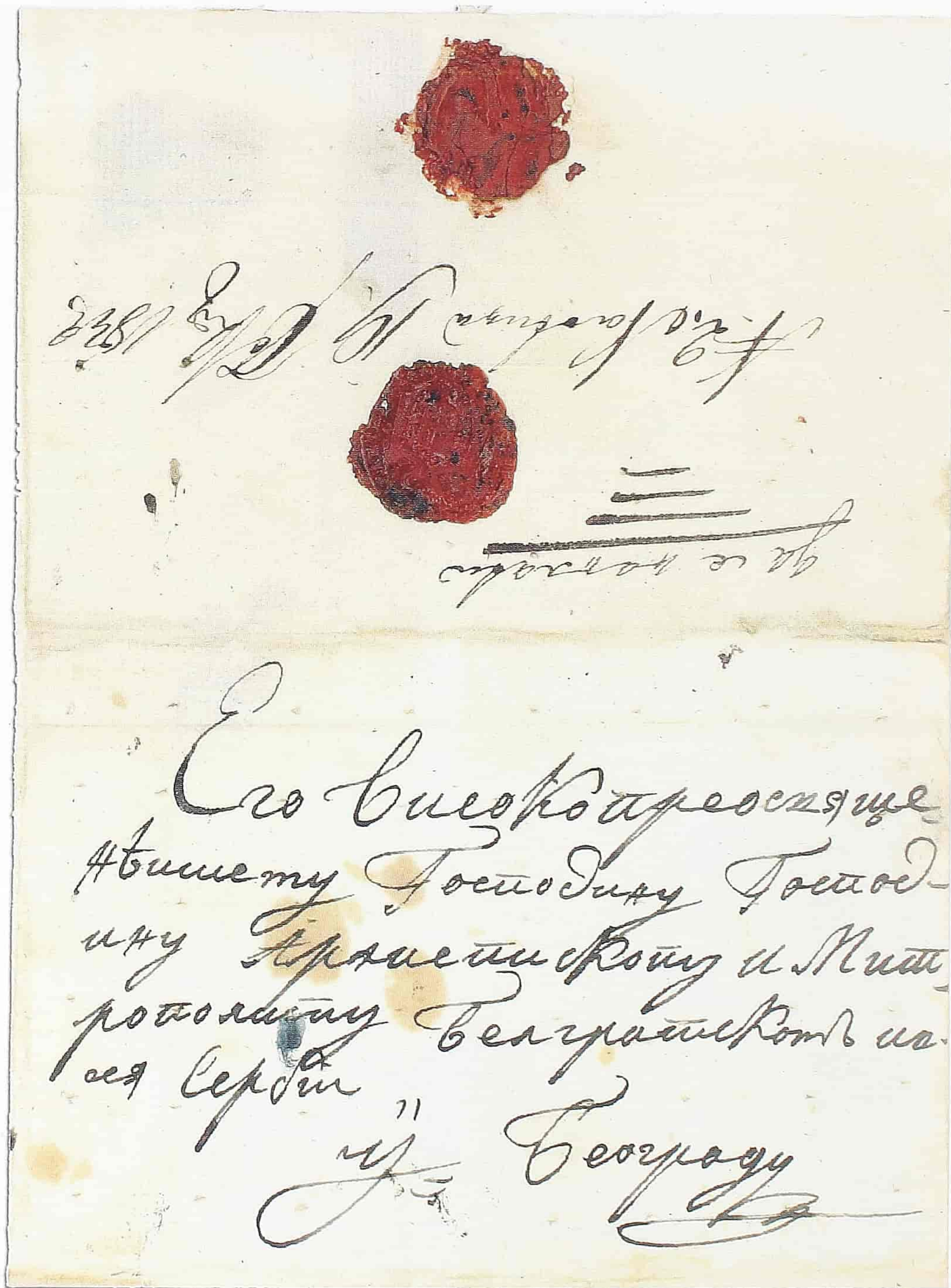
У

Неготин

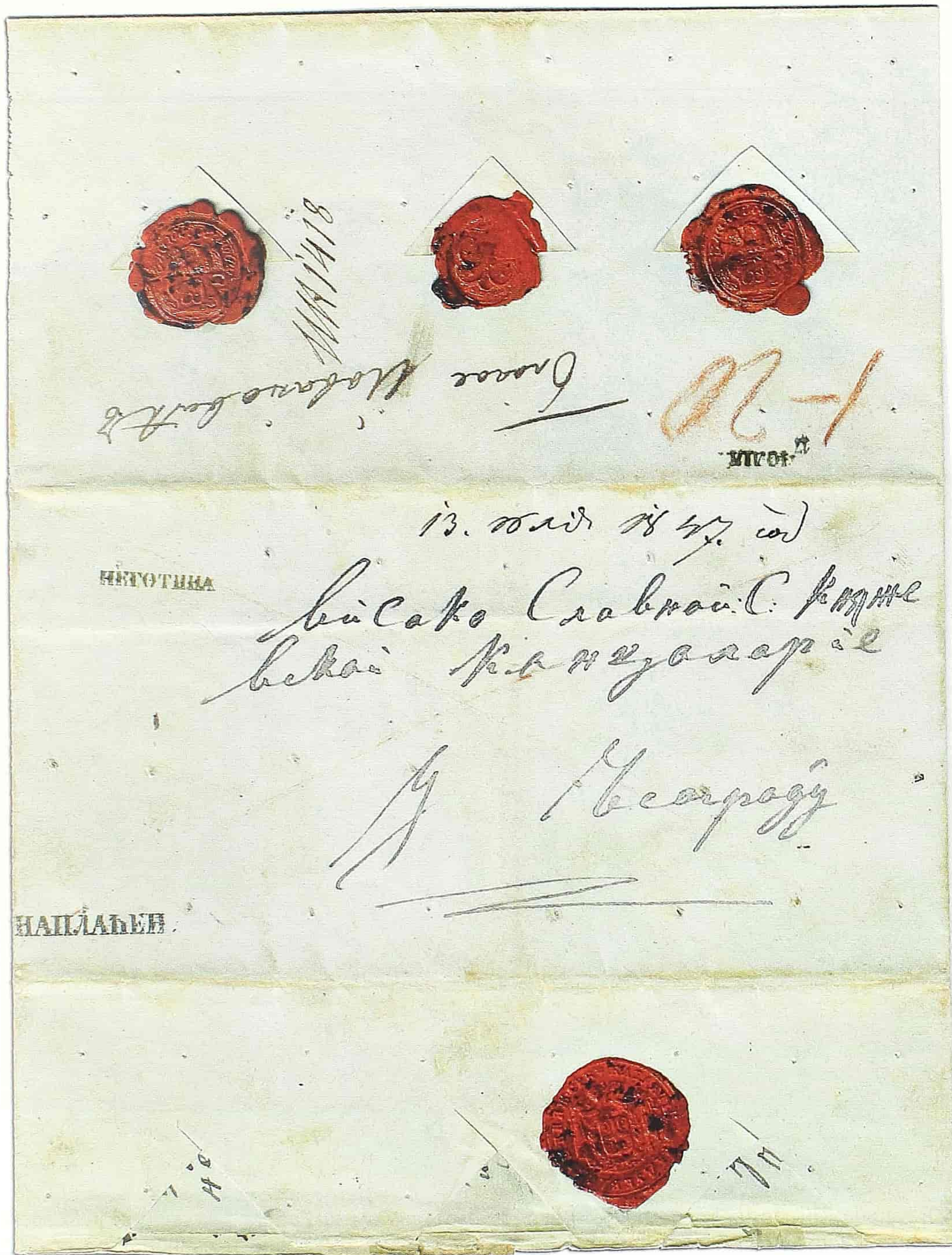
1845. година. Писмо из Бугарске послато курирском поштом за Србију, заустављено на српској граници у карантину радујевачком, где је дезинфиковано (избоцкано и окађено), за потврду извршења на полеђини отиснут негатив-жиг "књаж.срб. карантин регуевачки"-тип 3, и послато до одредишта у Србији (Неготин).

КАРАНТИН У РАДУЈЕВЦУ (1837-1886. ГОДИНЕ)

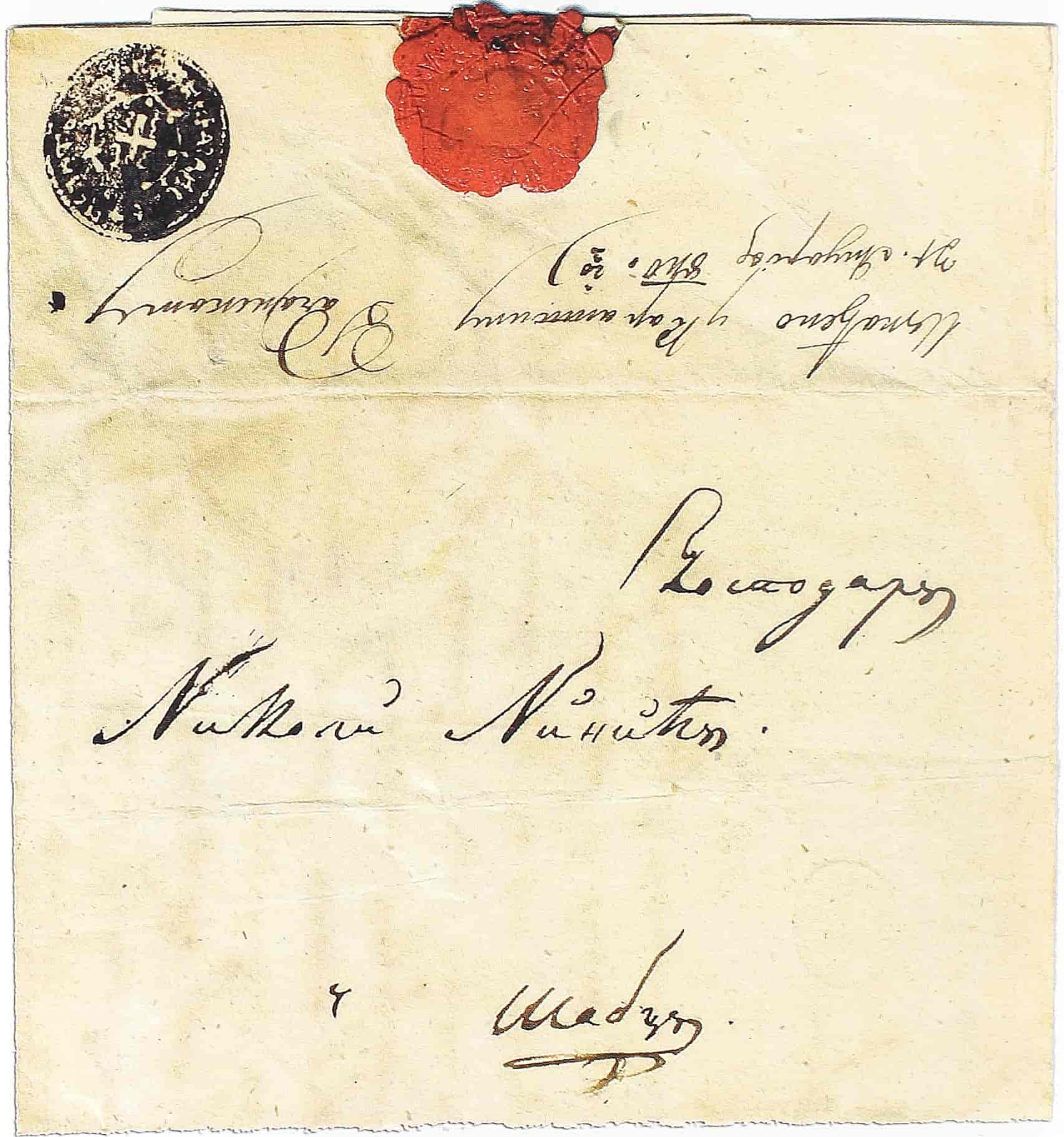
1842. година. Писмо из Влашке донето куриром до српске границе у карантин радужевачки, где је дезинфиковано (избоцкано и окађено), за потврду извршења на полећини отиснут воштани-печат "књаж.срб. карантин радужевачки"-тип 3, писмо је затим предато Српској пошти у Неготину, одакле је после поштирања (упис, да се најлажи) експедовано до одредишта у Србији (Београд)

КАРАНТИН У РАДУЈЕВЦУ (1837-1886. ГОДИНЕ)

1847. година. Писмо из Влашке донето куриром до српске границе у карантин радујевачки, где је дезинфиковано (избоцкано и окађено), за потврду извршења на полеђини отиснут воштани-печат "књаж.срб. карантин радујевачки"-тип 3, писмо затим предато Српској пошти у Непошину, одакле је после најлађане поштарине експедовано до одредишта у Србији (Београд).

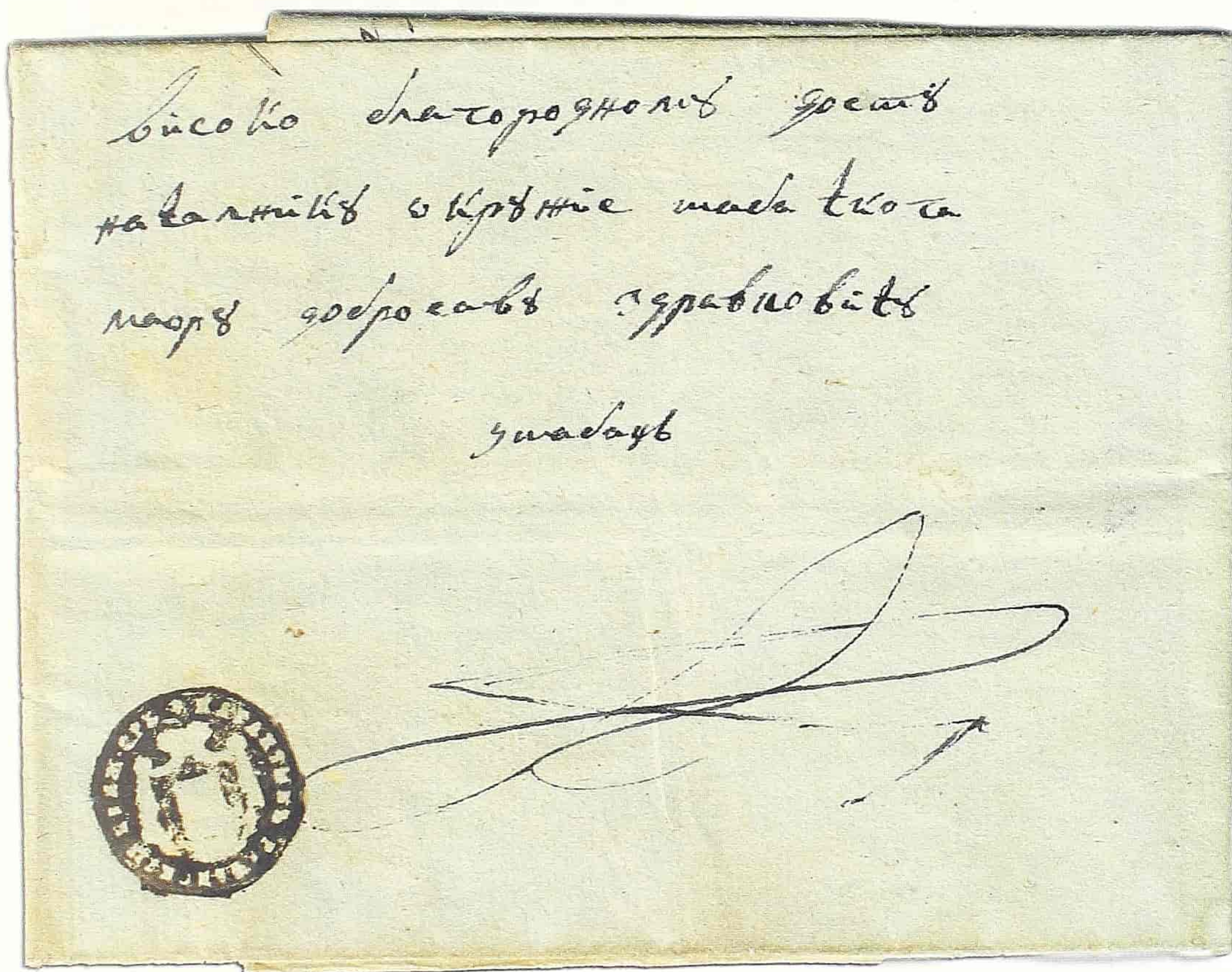
КАРАНТИН У РАЧИ (1836-1886. ГОДИНЕ)

1840. година. Писмо из Босне послато курирском поштом за Србију, заустављено на српској граници, у карантину рачанском, где је дезинфековано (отворено и окађено), за потврду извршења затворено воштаним-печатом "печат коншумаца рачанског"-тип 1, на полећини отиснут негатив-жиг "печат карантине рачанске"-тип 2 и уписано "Измађено у Карантину Рачанском, 31. јануара 840", затим послато до одредишта у Србији (Шабачу).

* Редак пример вишеструког обележавања извршене дезинфекције писма, што у редовној пракси није било уобичајено!

КАРАНТИН У РАЧИ (1836-1886. ГОДИНЕ)

1845. година. Писмо из Босне послато курирском ѿшѣом за Србију, заустављено на српској граници у каранѣину рачанском, где је дезинфицофано (избоцкано и окађено), за потврду извршења отиснут негатив-жиг "књаж.срб. каранѣин рачански"-тип 4, и послато до одредишта у Србији (Шабац).

КАРАНТИН У РАЧИ (1836-1886. ГДИНЕ)

میرزا ملو شاد افواج

МИЛОШЪ ОБРЕНОВИЊЪ, КНЯЗЪ СРБСКІЙ.

Объявлюе се свакому, кому знати надлежи, да показатељ — овогъ пасоша, именовъ:

Лованъ

ЛИЧНО ОПИС

Вѣроисповѣданіа *все*
 Година *28.*
 Стаса *саванов*
 Косе *зрна*
 Образа *обичај зр*
 Чела *повелик*
 Обрва *зрна*
 Очию *кестени*
 Носа *сарајак*
 Бркова *жупкак*
 Уста *бурки*
 Женѣвъ (удата) *е*
 Особити знаци: *—*
 Своеручный подпись: *—*

Имажесе наше
 бы речен *ога*
 пустиле, до горел
 чество вратитесе,
 права, да *за* не
 вли кои нибудь д
 и рукопомоѣ бл
 собственнымъ им

у *Кралу*

Срокъ на *28*

*Виђенъ Трикоштацѣ Мацу
 рачанскомѣ, на Далину
 тушованъ преко дрине
 у Босну својимъ пасош*

N 417

*14. маја 837
 Нарајин*

Директоръ

Гуно Магистратъ

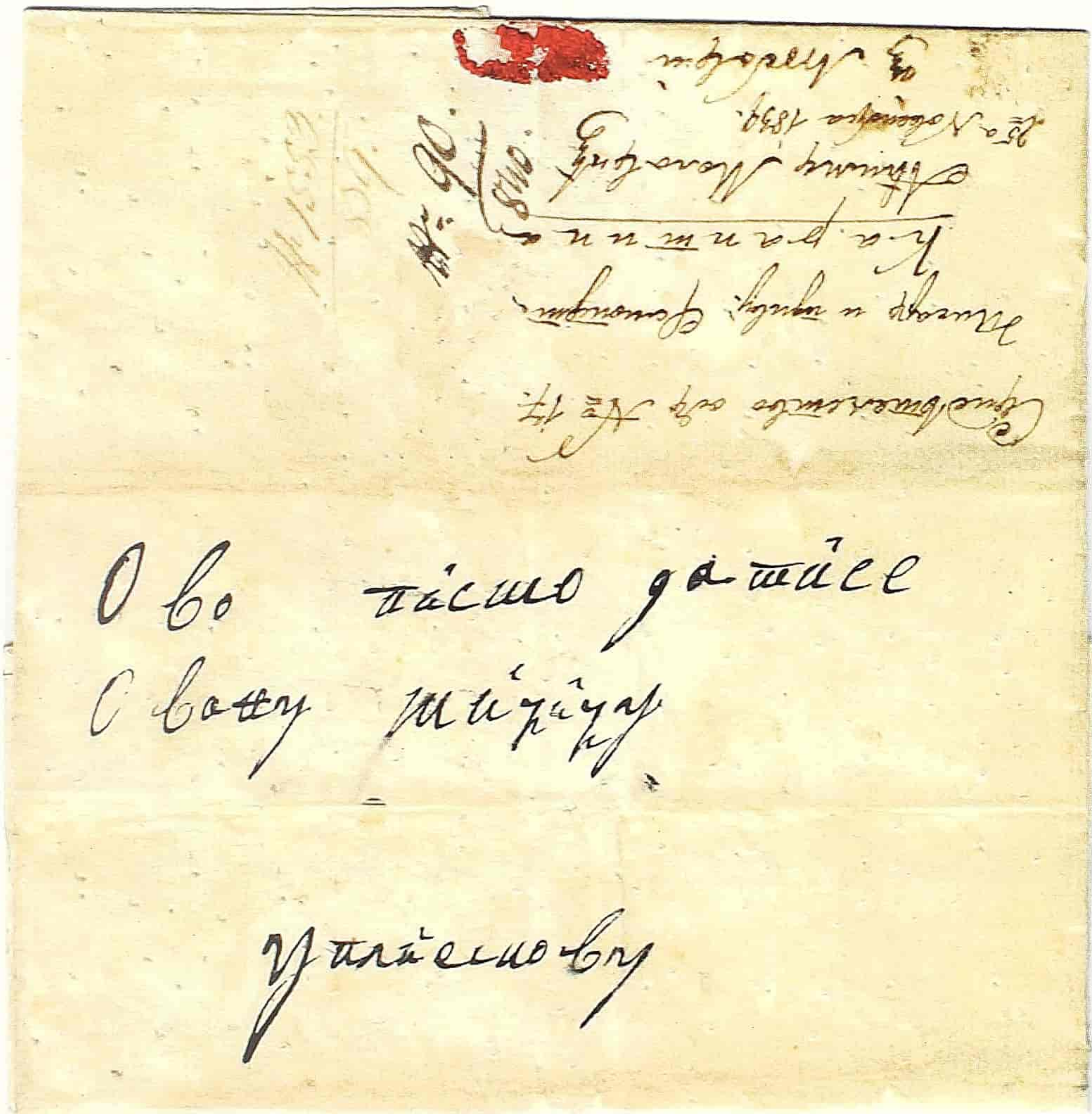

*بشنو یا شوش ایلی بو کوردلو ز بلدییه
 کلر بیوان اولد زو ایتک نام ذقی
 واری اشترک ایچون بر حقه بو
 لری ایجا غز او اچام قدر
 عازم اولوس وورنخ
 رخصت ویر لری
 ۱۳/۵/۱۳۳۷*

1837. година. Пасош, на полеђин уписано "виђен ѿри конѿумацу рачанском на ѿуѿу ѿреко Дрине за у Босну..... N. 417 дирекѿор....(ѿоѿѿис) 13.маја 837." и отиснут негатив-жиг "ѿечайѿ конѿумаца рачанскоѿ"-тип 1, као потврда да је лице напустило земљу у месту према одобрењу у пасошу.

КАРАНТИН У ЉУБОВИЈИ (1837-1846. ГОДИНЕ)

1839. година. Писмо из Босне послато курирском поштом за Србију, заустављено на српској граници у карантину љубовијском, где је дезинфиковано (избоцкано и окаћено), затим на полећини уписана потврда извршења "N*17, начелар и приврени осмолришелъ, Карантина, Аћим Маловић, 25. Новембра 1839. у Љубовији", и послато до одредишта у Србији.

*Љубовијски карантин је 1846. године преобраћен у "сасанак љубовиски", који је радио до 1886. године.

КАРАНТИН У ЛЈУБОВИЈИ (1837-1846. ГОДИНЕ)

Високославному Княжеско-
Сербскому Управителному Со-
борию

№ 36.

Карантинна Любовицкое
всегдашній Районъ

Б

Крагуевцу

04. септембар 1837. година. Писмо-извештај (рапорт) послат из каранџина љубовијској за Крагујевац у периоду епидемије куге у Србији. То је разлог да писмо у унутрашњем поштанском саобраћају буде дезификовано (избоцкано и окађено) вероватно пре испоруке за слање до одредишта.

*Писмо је затворено приватним воштаним-печатом (AM) привремени осмотритељ Аћима Мало-вића, што наводи на претпоставку да каранџин љубовицки није располагао службеним печатом.

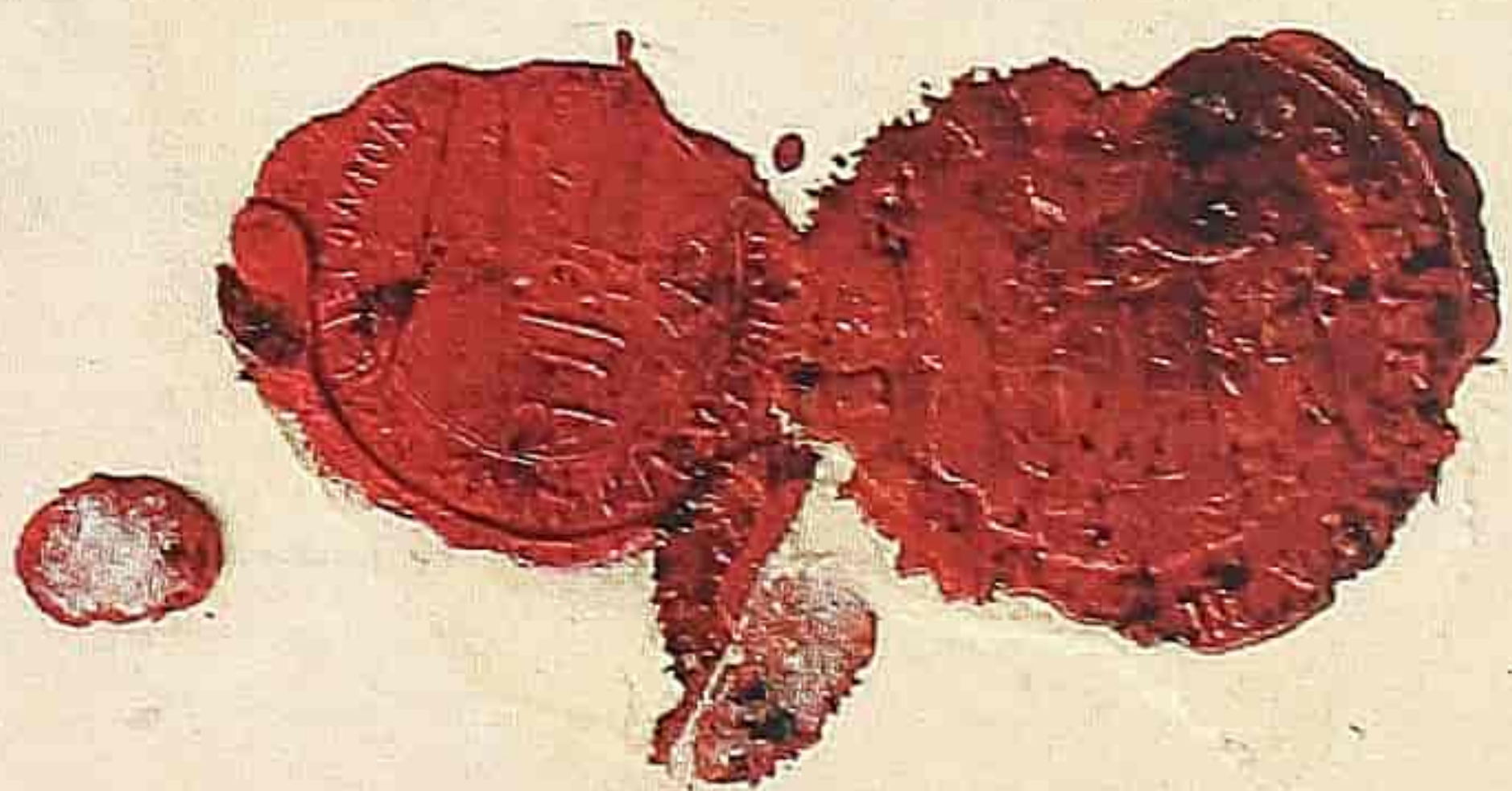
КАРАНТИН У МОКРОЈ ГОРИ (1836-1886. ГОДИНЕ)

1839. година. Писмо из Босне послато курирском поштом за Србију, заустављено на српској граници у карантину мокрогорском, где је дезинфиковано (избоцкано и окађено), за потврду извршења на полећини отиснут негатив-жиг "печати коншумаца мокрогорског"-тип 1, затим послато до одредишта у Србији (Котроман).

САСТАНАК У РАШКИ (1837-1846. ГОДИНЕ)

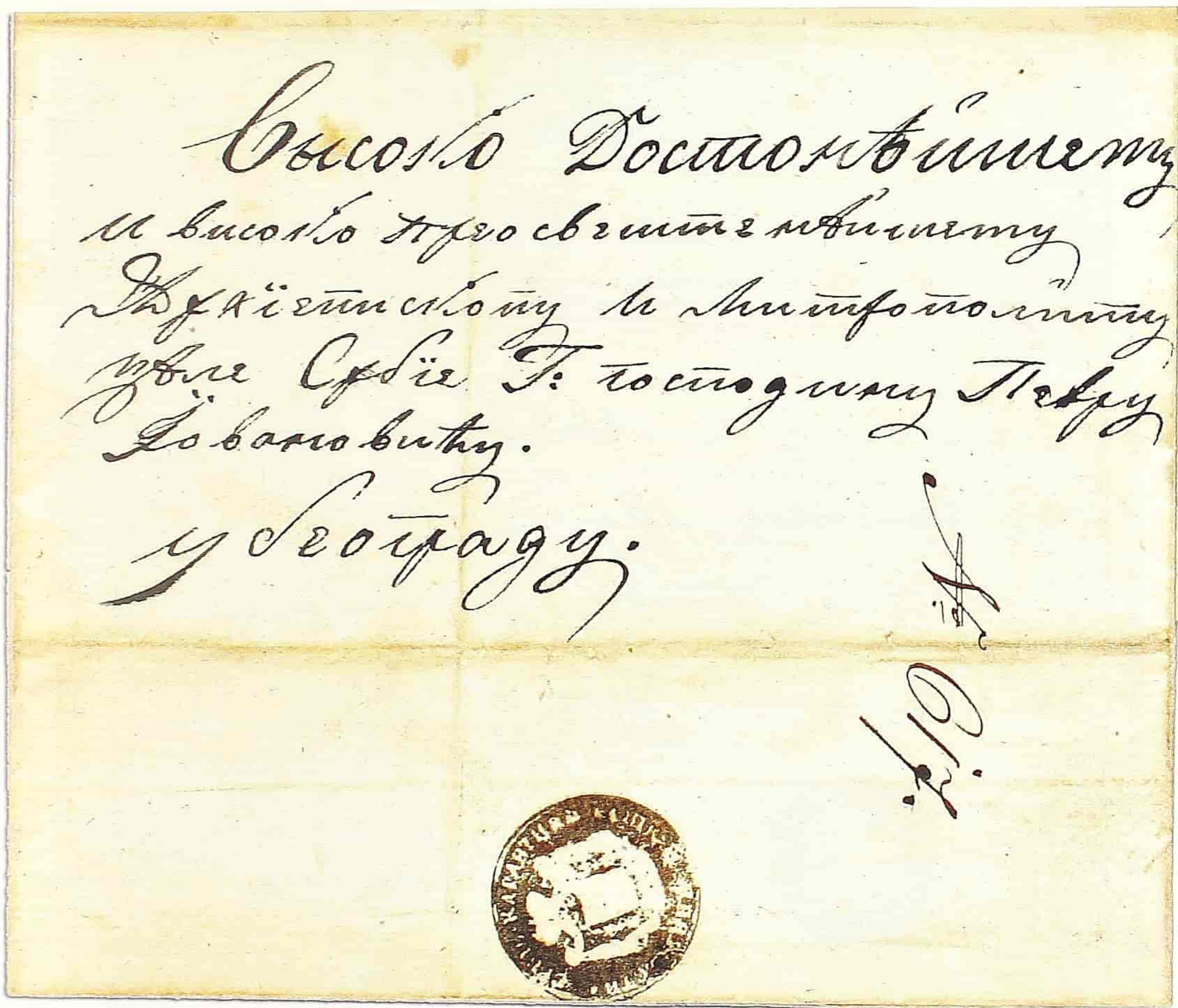
Бискупъ Тревшевъ и Бискупъ Тотомъ
 Градъ, Гостиница Митрополитъ Петръ
 Градъ Митрополитъ Стефанъ
 Бѣль Долца Гемлы
 Градъ

1844. година. Писмо из Турске (Метохија) послато куриром до српске границе и предато састанку у Рашки, где је дезинфиковано (отворено и окађено), за потврду извршења затворено воштаним-печатом "књаж.срб. састанак рашки"-тип 1, затим испоручено за слање до одредишта у Србији (Београд).

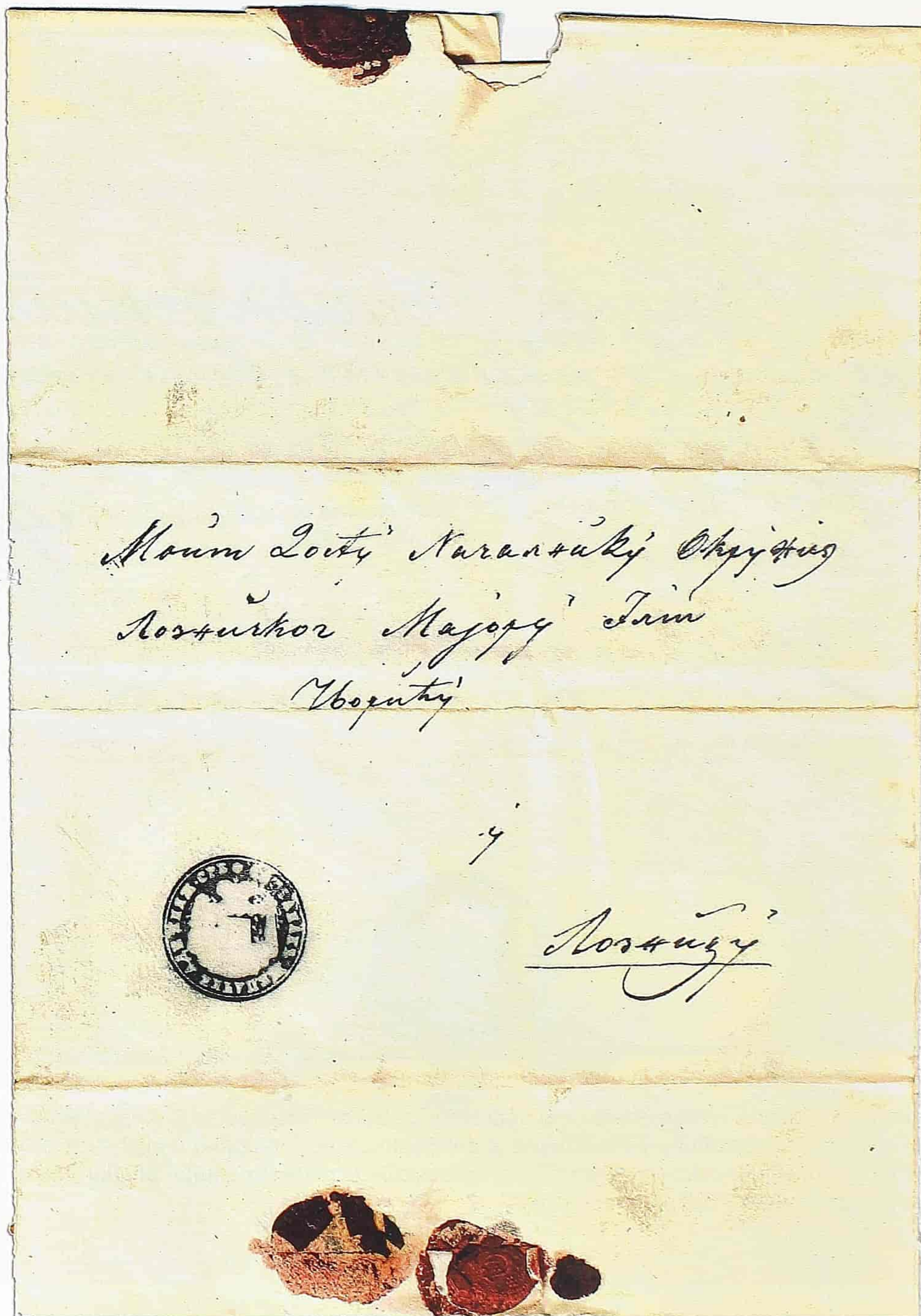
*Рашки састанак је 1846. године преобраћен у "карантин рашки".

КАРАНТИН У РАШКИ (1846- 1886. ГОДИНЕ)

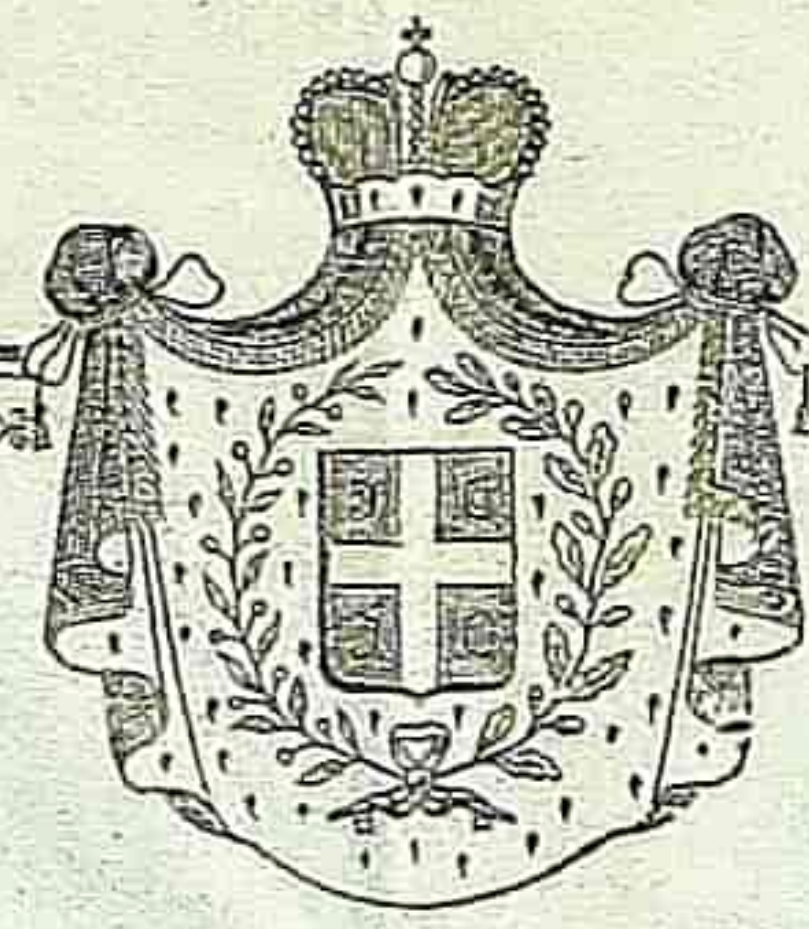
1851. година. Писмо из Турске (Метохија) послато курирском поштом за Србију, заустављено на српској граници у карантину у Рашки, где је дезинфиковано (отворено и окађено), за потврду извршења на полеђини отиснут негатив-жиг "књажества србие карантин рашки"-тип 1, затим послато до одредишта у Србији (Београд).

САСТАНАК У ШЕПАЧКОЈ АДИ (1836-1886. ГОДИНЕ)

1847. година. Писмо из Босне послато преко курира до српске границе и предато састанку Шейачке Аге, где је дезинфиковано (отворено и окађено), за потврду извршења писмо затворено воштаним-печатом "књаж.срб. сасѿанак шейачке аге" и отиснут негатив-жиг "књаж.срб. сасѿанак шейачке аге"-тип 1, затим испоручено за слање до одредишта у Србији (Лозница).

САСТАНАК У ШЕПАЧКОЈ АДИ (1836-1886. ГОДИНЕ)

№ 7562

Пасош

МЫ

**АЛЕКСАНДЕРЪ ВАРВАРОВЪИЧЪ,
КНЯЗЪ СРБСКІЙ**

ЛИЧНО ОПИСАНІЕ

Вѣроисповѣданіе *воинск.*
 Година — *56.*
 Стаса — *среднѣ*
 Коса — *сметана*
 Образа *боснијца*
 Чела — *обична*
 Обрва — *сметана*
 Очию — *чурки*
 Носа — *обична*
 Брвова — *сметана*
 Уста — *сочетана*
 Стана — *обична*
 Особены знакова *у левомо маку бели*

№ 9.
Пасошъ Милоша Вићенъ за у Босну 20. Ноембра 851. годѣ у Месту Металковѣ.

*Надзиратељ
 М. Вићенъ*

*بارة پاشوش صرپلو بعه سندن
 تالیهده کشت وکذار ابدنلره
 طرفندن اعطا اولندیغی بالجهام
 معلومی اولمق ایچون تور
 بومحله طبع وتمثیل قلندی*

Изданъ мѣ

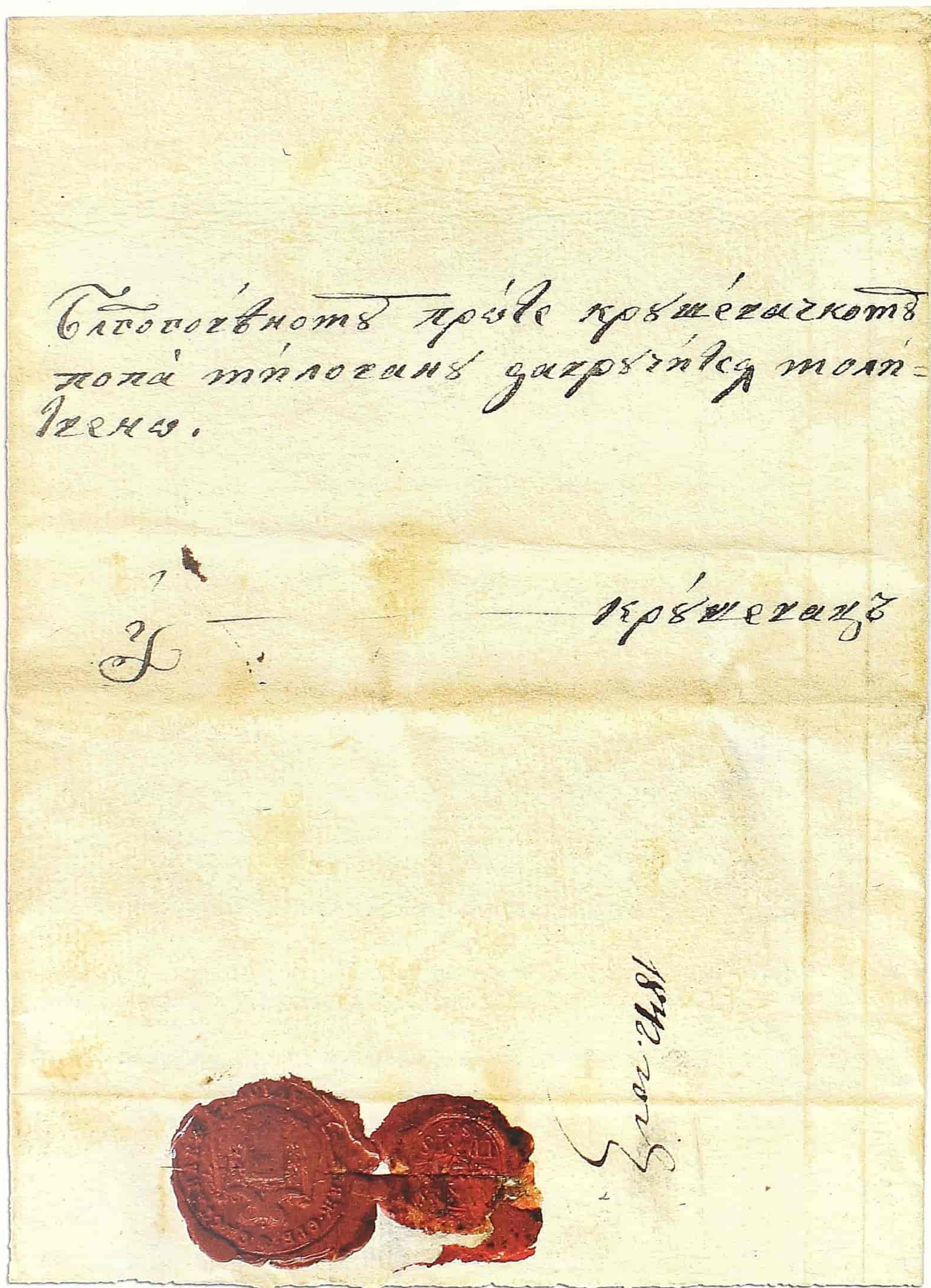
1851. година. Пасош, на полеђини уписано "N. 9,(име).....вићен за у Босну, 20. Ноембра 851. године у Ади Шепачкој, Надзиратељ.....(потпис)....." и отиснут негатив-жиг "књаж срб. састанак шейачке аде" -тип 1, као потврда да је лице напустило земљу у месту према одобрењу у пасошу.

САСТАНАК НА ГРАНИЧНОМ ПРЕЛАЗУ ВАСИЛИНА ЧЕСМА (1837-1886. ГОДИНЕ)

1859. година. Писмо из Босне послато куриром до српске границе и предато сасџанку Василине Чесме, где је дезинфиковано (избоцкано и окађено), за потврду извршења отиснут негатив-жиг "књаж.срб. сасџанак василине чесме"-тип 1, и испоручено за слање до одредишта у Србији (Ивањица).

САСТАНАК У СУПОВЦУ (1837-1879. ГОДИНЕ)

1842. година. Писмо из Турске послато куриром до српске границе и предато сасѣанку суѿовачком, где је дезинфиковано (отворено и окађено), за потврду извршења писмо затворено воштаним-печатом "књаж.срб. сасѣанак суѿовачки"-тип 1, и испоручено за слање до одредишта у Србији (Крушевац).

САСТАНАК У ГРАМАДИ (1837-1879. ГОДИНЕ)

Поздрављетъ таке нѣколо ѣтсе
Државно ѣтсе коство ѣтсе при

Ексидовано 5. априла 841. На сасѣанку
Грамадском у 3. саѣа ноћу

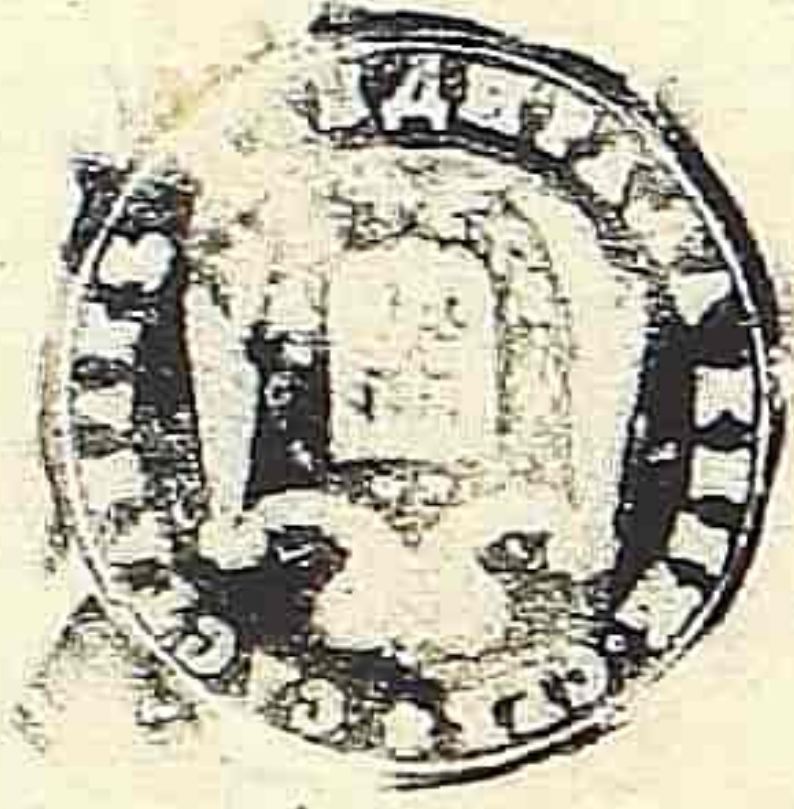
В. Аѣира 841.
Назирашељ

Држав. Назирашељ
Михаило Ђокић

1841. година. Отворено писмо из Бугарске послато куриром до српске границе и предато сасѣанку у Грамади, где је дезинфиковано (окаћено), затим уписано „Ексидовано 5. априла 841. на сасѣанку Грамадском у 3. саѣа ноћу“, Привремени надзирашељ..... (потпис).....
За потврду извршења отиснут негатив-жиг "сасѣанак грамада"-тип 1, и испоручено за слање до одредишта у Србији.

САСТАНАК У ПАНДИРАЛУ (1837-1879. ГОДИНЕ)

850

Својко Павловић
 Потчињеницу Новосадског
 Дела: Рачна школа Српског
 у Београду.

1850. година. Писмо из Бугарске послато куриром до српске границе и предато састанку пандирало, где је дезинфиковано (избоцкано и окађено), за потврду извршења отиснут негатив-жиг "књаж срб. састанак пандирала" и испоручено за слање до одредишта у Србији (Београд).

САСТАНАК НА ГРАНИЧНОМ ПРЕЛАЗУ ВРШКА ЧУКА
(1836-1886. ГОДИНЕ)

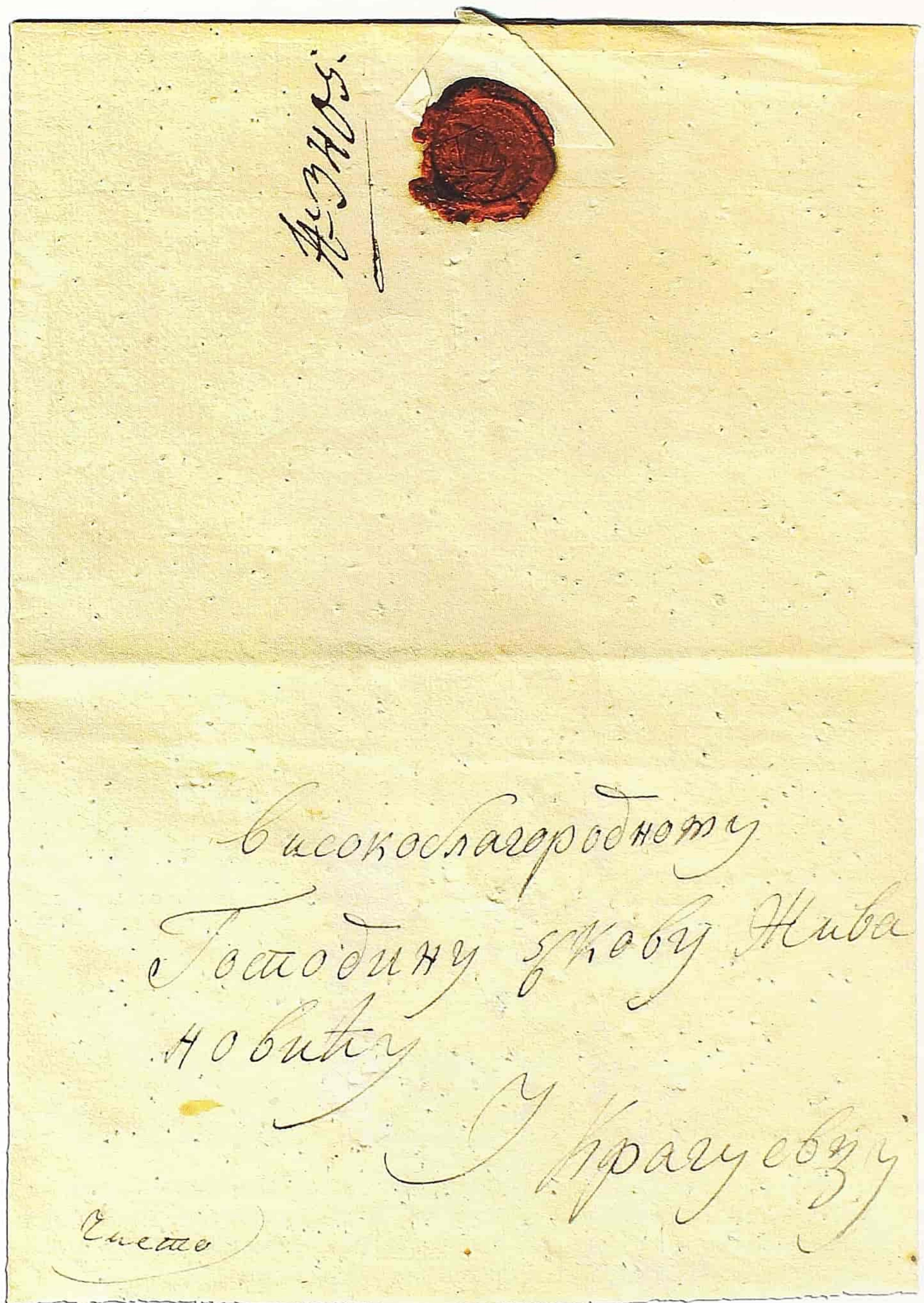
1843. година. Писмо из Бугарске послато куриром до српске границе и предато сасџанку Вршке Чуке, где је дезинфиковано (отворено и окађено), за потврду извршења писмо затворено воштаним-печатом "књаж.срб. сасџанак вршке чуке"-тип 1, и испоручено за слање до одредишта у Србији (Зајечар).

ПОЛУ-КАРАНТИН НА ГРАНИЧНОМ ПРЕЛАЗУ
СУКОВСКИ МОСТ (1879-1886. ГОДИНЕ)

1885. година. Писмо из Кнежевине Бугарске послато Бујарском поштом за Србију, заустављено на српској граници у полу-карантину Суковској Мости ради санитарне контроле, за потврду извршења отиснут негатив-жиг "краљ.срб. полу-карантин суковској мости", затим је писмо преузела Српска пошта за експедицију до одредишта у Србији (Ниш).

ЛОКАЛНИ КАРАНТИН У СРБИЈИ 1837. ГОДИНЕ
(ЈАГОДИНСКА ЧУМА)

1837. година. Писмо из Драгоцвета пре слања дезинфиковано у месту (избоцкано и окађено), уписана потврда извршења "чисто", затим је послато куриром за Крагујевац.

*Драгоцвет, село удаљено 6 км. јужно од Јагодине, у коме је за време трајања епидемије куге 1837. године био смештен кризни штаб.

ЛОКАЛНИ КАРАНТИН У СРБИЈИ 1837. ГОДИНЕ
(ЈАГОДИНСКА ЧУМА)

Полковника Сасорана, Сасорановића у Негодину

Примљено 20. Октобра 1837.

Владема при Крагујевацком
М. Сасорановићу.

Славному Княжеско-Губернатору
Качначишћу.

№ 1874.

Ч. 1.

Крагујевац.

Са едиктом Московскимъ Копија.

1837. година. Писмо из Негодина послато курирском поштом за Крагујевац, транзитно пренето преко територије под санитарним надзором, где је на изласку задржано у локалном карантину и дезинфиковано (избоцкано и окађено), уписана потврда извршења "Окађено при Кордону Букуровачком,.....(потпис).....", после чега је пропуштено до одредишта (Крагујевац, примљено 20. октобра 1837).

*Неготин и Крагујевац су градови који се нису налазили у оквиру територије под привременим санитарним надзором 1837. године.

ДЕЗИНФИКОВАЊЕ ТРАНЗИТНЕ ПОШТЕ (1836 - 1886. ГОДИНЕ)

1847. година. Писмо из Турске (Константинопољ) послато Аустријском поштом за Француску, на путу до одредишта (Париз) два пута је дезинфиковано, прво, прелазећи преко Српској санитарној кордона у карантину алексиначком (ибоцкано-окађено) где је за потврду извршења отиснут негатив-жиг "конџумац алексиначки"- тип 2, и други пут, прелазећи Аустријски санитарни кордон у земунском конџумацу (отворено-окађено) затим затворено санитарним воштаним печатом "sigil. sanitatis semlinensis" и отиснут негатив-жиг "sanitatis sigillum", после чега је испоручено за даљу експедицију.

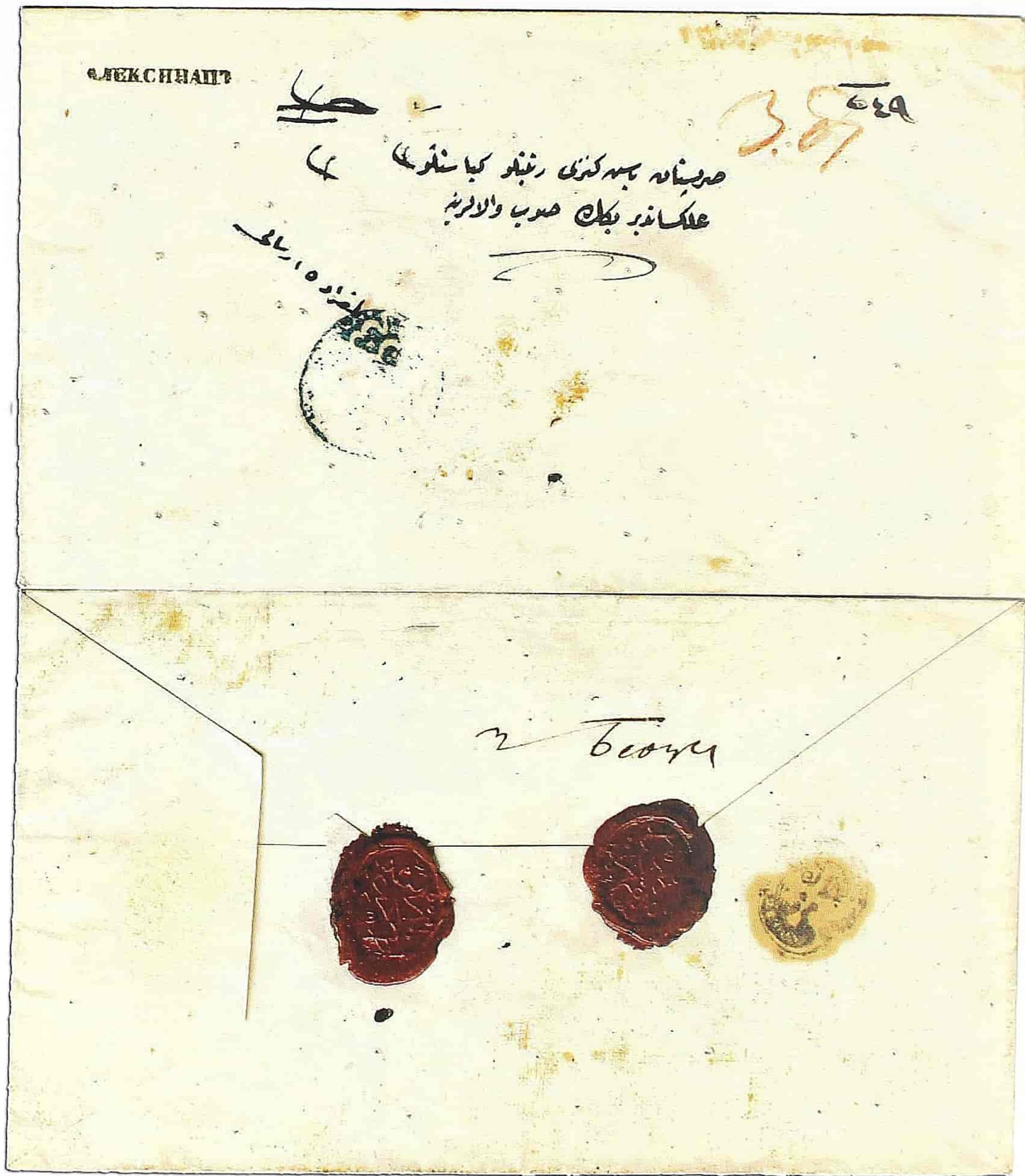
ДЕЗИНФИКОВАЊЕ ТРАНЗИТНЕ ПОШТЕ (1836 - 1886. ГОДИНЕ)

1848. година. Писмо из Турске (Македонија, Велес) послато Турском поштом за Угарску, на путу до одредишта (Пешта) два пута је дезинфиковано, прво, прелазећи преко Српског санитарног кордона у карантину алексиначком (отворено-окађено) за потврду извршења затворено воштаним-печатом "књаж.срб. карантин алексиначки"-тип 5, и други пут, прелазећи Аустријски санитарни кордон у земунском коншумацу (отворено-окађено) отиснут санитарни негатив-жиг "sanitatis sigillum", затим испоручено за даљу експедицију.

* Писмо је кроз Србију преузела Српска пошта (у Алексинцу) и транзитно пренела до аустријске границе.

ТУРСКА ДЕЗИНФИКОВАНА ПОШТА ЗА СРБИЈУ

1848. година. Писмо из Турске (место ?) послато преко Турске пошти за Србију, претходно извршена санитарна контрола и затворено турским санитарним воштаним-печатима „*metiri sinniye*“, као потврда да полази из места у коме не влада преносива болест, писмо је заустављено на српској граници у каранџину алексиначком, где је дезинфиковено (избоцкано-окађено) за потврду отиснут негатив-жиг „конџумац алексиначки“-тип 2, затим предато Српској пошти (у Алексинцу) за експедицију до одредишта (Београд).

Коришћени извори података и литература:

1. Фонд Архива Србије
2. Брана Димитријевић, „Карантински у обновљеној Србији“, Секција за историју медицине (25.09.2014),
доступно на: www.растко.рс/историја/медицина/дело/14863
3. Др Горан Раванчић, „Црна Смрт 1348-1349 у Дубровнику“, Филозофски факултет Загреб, 2006.
4. Др Ђокица Јовановић, „Прилагодбавање - Србија и модерна“, стр. 333/392, Дан Граф 2017. године.
5. Др Зоран Д. Јевтић, „Дојринос Франца Бихеља у сузбијању куће говеда (*pestis bovina*) у Кнежевини Србија“ (19.11.2013.),
доступно на: www.растко.рс/историја/медицина/дело/14863
6. Мр Јован Пешаљ, „Надзор и контрола страница у 18 веку (Хазбуршка Монархија)“, Београдски Историјски Гласник, 2011.
7. Лука Мичета, „Душан Силни“, Лагуна, 2016. године.
8. Марија Коцић-Харис Дајч, „Кућа у раномодерном Београду“, *Acta Historiae Medicinae*, 2014. г.
9. Олга Ковачевић, „Санитарни пројекти за заштити од куће“, ПТТ архив бр.4
10. Роберт Скендеровић, „Санитарни кордон на Сави и зачеци јавног здравства у Славонији“, 2015.
11. Др.Сава Петковић, „Дезинфекција њисама у Србији Кнеза Милоша“, Медицински гласник бр.6, 1959. године
12. Cecil G. Teall, „The disinfection office at Semlin“, 1948
13. Cecil G. Teall, „Disinfected Mail - Austrian Empire (to 1867)“, p.32, USA 1962,

САДРЖАЈ

Предговор.....	3
(I) ПРИЛИКЕ КОЈЕ СУ ДОВЕЛЕ ДО ФОРМИРАЊА САНИТАРНОГ КОРДОНА У ЕВРОПИ.....	5
Третман поште.....	8
Галерија писама.....	10
(II) САНИТАРНИ КОРДОН У СРБИЈИ 1836 - 1886. ГОДИНЕ.....	15
Печати санитарних установа у Србији 1836 - 1886. године.....	37
Ручни уписи на писмима као потврда дезинфекције.....	46
Галерија писама.....	48
Коришћени извори података и литература.....	79

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
656385

ФИЛАТЕЛИСТА / THE PHILATELIST

Часопис Савеза филателиста Србије /

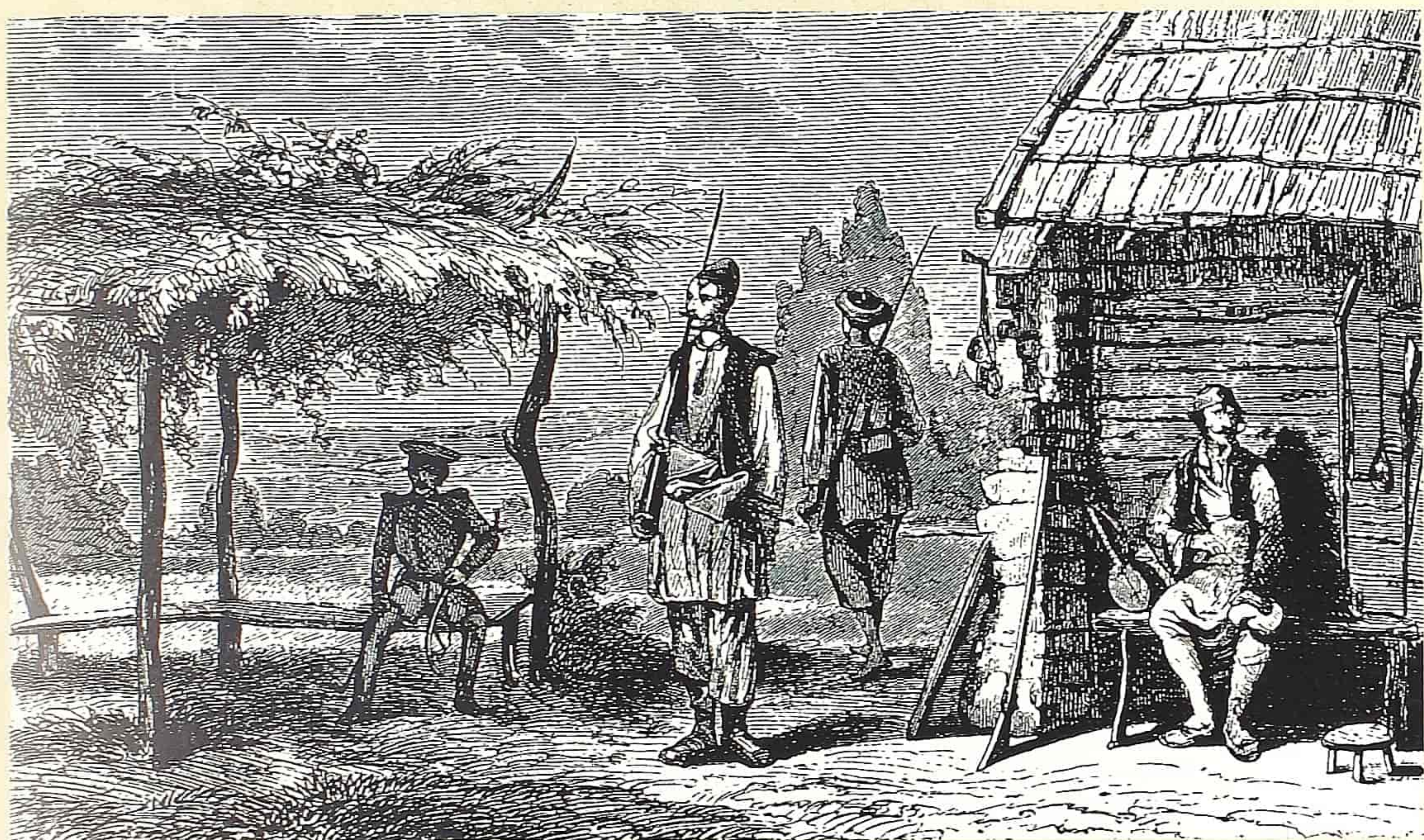
Одговорни уредник в.д. Ђорђе РАДИЧЕВИЋ – Год., бр. 1 (1949)

Београд: Савез филателиста Србије, 1949. – 23 cm

ISSN 0430-4063 = ФИЛАТЕЛИСТА

(Београд)

COBISS. SR-ID 16523778

КАРАУЛА БАТАР, српски стражари на караули, 1860.

(...) Дрина која долази са југа Старе Србије, чини већим делом своја 224 км дугог тока границу између Србије и Босне. Мада је њено врло стеновито корито местимично прилично дубоко, оно је при високом водостају иловно тек од Љубовије низводно, и то за иловне објекте са највише 500 метарских центи метера. Искрцавање људи, робе и животиња доушћено је само на три карантинске станице у Србији: на ушћу Дрине код Раче, на Шейачкој аги код Лознице и у Љубовији. Многбројним караулама и високим палисадама ове станице су повезане у један заворен кордонски ланац. На обалској линији само од Шейка до Љубовије има 10 караула, јер тај део границе захтева најоштрији надзор. Турци су тамо један комад српске иланинске земље, насрам утврђеној босанској Зворника, противправно присвојили, и тамошње искључиво муслиманско становништво доводи сад у ишћење српске санитарне мере, сироведене уз велике жртве. Губишак овој земљиша имао је своју страшешку тежину (ишг.)

Одломак из Каницовог описа путовања од Лознице према Зворнику (1860).
(Феликс Каниц, "Србија – земља и становништво", Књига I, стр. 393, СКЗ Београд 1987)

